

Å FREMME RETT OG HINDRE URETT

- Om etikk som hjemmelsgrunnlag

Kandidatnummer: 612

Leveringsfrist: 26.11.2007

Til sammen 16 653 ord

26.11.2007

Innholdsfortegnelse

1 INNLEDNING	1
1.1 Å fremme rett og hindre urett	1
1.2 Utdyping	4
1.3 Videre fremstilling	4
1.4 Avgrensning	5
1.5 Metode	6
2 ANSVARET FOR GOD ADVOKATSKIKK	8
2.1 Innledning	8
2.2 Domstolloven	11
2.2.1 Advokatbevilling	11
2.2.2 "God advokatskikk"	12
2.3 Advokatforskriften av 20. desember 1996 nr. 1161, kapittel 12 (Regler for god advokatskikk)	14
2.3.1 Formål	15
2.3.2 Historikk	16
2.3.3 Alminnelig folkeskikk	17
2.4 Tilsyns- og disiplinærsystemet for advokater	19
2.4.1 Tilsynsrådet for advokatvirksomhet	19
2.4.2 Disiplinærnemnda	20
2.4.3 Advokatbevillingsnemnden	21
2.5 God dommerskikk	22
2.5.1 Tilsynsutvalget	22
2.5.2 Sanksjoner	23

2.5.3 God dommerskikk	23
<u>3 EKSEMPEL PÅ ETIKK I LOVGIVNINGEN: KORRUPSJON</u>	26
3.1 Innledning	26
3.2 Presentasjon av straffebudet og straffebudets hensyn	27
3.2.1 Oversikt over de hensyn straffebudet er ment å ivareta	27
3.2.2 Straffbarhetsvilkårene	29
3.2.3 Straffbarhetsvilkåret ”utilbørlig”	31
3.2.4 Utilbørlighetskravet og etikk	33
3.2.5 Etikk og moral over landegrensene – ”Facilitation Payments”	36
3.3 Er straffeloven § 276 a begrunnet i andre hensyn enn de Stortinget har lagt til grunn?	37
3.3.1 Pliktetikk	39
3.3.2 Konsekvensetikk	42
3.3.3 Dyddsetikk og integritet	44
3.3.4 Kontraktsetikk	46
<u>4 EKSEMPEL PÅ ETIKK I LOVGIVNINGEN: VARSLING</u>	49
4.1 Innledning	49
4.2 Presentasjon av lovbestemmelsen og lovbestemmelsens hensyn	50
4.2.1 Bestemmelsens ordlyd	50
4.2.2 Presisering av å ”varsle”	50
4.2.3 Presisering av ”kritikkverdige forhold”	55
4.3 Er arbeidsmiljøloven § 4-2 begrunnet i andre hensyn enn de Stortinget har lagt til grunn?	59
4.3.1 Pliktetikk	60
4.3.2 Konsekvensetikk	60
4.3.3 Dyddsetikk og integritet	61
4.3.4 Kontraktsetikk	62
4.3.5 Nærhetsetikk	63
4.3.6 Diskursetikk	64

<u>5 REGLER FOR GOD ADVOKATSKIKK PUNKT 2.1 OM UAVHENGIGHET</u>	<u>65</u>
5.1 Innledning	65
5.2 Uavhengighet	67
5.2.1 Uavhengighet i forhold til oppdraget	69
<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>71</u>
<u>LOV- OG FORARBEIDSREGISTER</u>	<u>73</u>

1 Innledning

1.1 Å fremme rett og hindre urett

Denne oppgaven tar for seg forholdet mellom juss og etikk. Jeg behandler etiske grunnlag i betydning av yrkesetikk, etikk i lovgivningen, samt vedtak om yrkesetikk fra Advokatforeningens Disiplinærnemnd.

Det har i økende grad både i norsk og internasjonal sammenheng vært satt fokus på etikk både i profesjonssammenheng og som et moralsk ansvarsgrunnlag for det enkelte individ. Dette betyr at jurister blir konfrontert med krav om et bevisst forhold til en etisk tilnærming i sitt virke og som personer. Det er spesielt viktig at juriststanden opptrer etisk ettersom det er nettopp dem som forvalter lover og regler. I profesjonssammenheng kan det ofte oppstå juridisk-etiske dilemmaer. Et juridisk-etisk dilemma kan best betegnes som en situasjon der juristen slites mellom en handling som på sett og vis ligger innenfor det som aksepteres av lovgivningen, men som kanskje ikke anses som det etiske riktige valget.

I et lovgivningsperspektiv kan det reises spørsmål om Storting og regjering legger vekt på grunnleggende etiske vurderinger i utarbeidelse av nye lover og regler, eller ved endringer i gjeldende lover. Spørsmålet er derfor i hvilken grad etiske hensyn får innvirkning i lovgivningsprosessen. Et annet grunnleggende spørsmål er hvordan jurister, advokater og dommere handler når det oppstår et spørsmål av etisk karakter.

Etiske vurderinger bør ikke bare spille inn i lovgivningsprosessen og i hvordan juristene opptrer som profesjon. Etikken bør også legges vekt på i den alminnelige juridiske metode: Dersom den juridiske metoden som anvendes ved enhver rettslig problemstilling fører til en

løsning som strider mot grunnleggende etikk og moral, vil den også stride mot folks alminnelige rettsfølelse. På denne måten vil ikke den aktuelle rettsregelen virke etter sin hensikt, nemlig å normere folks oppførsel på det aktuelle livsområdet. Derfor er det viktig at forholdet mellom juridisk metode og etikk får sin plass i diskusjonen.

Formålet med oppgaven er derfor å studere nøyere hvilken plass etikken har i lovgivningsprosessen, hvordan den spiller inn i juristenes profesjonsutøvelse og hvilken rolle den har i den alminnelige juridiske metode.

Når det gjelder lovgivningsprosessen, har jeg valgt å fokusere på to lovbestemmelser hvor etiske hensyn er særlig fremtredende for deres eksistensberettigelse. Dette gjelder straffelovens § 276 a om korrupsjon og arbeidsmiljøloven § 2- 4.

Når det gjelder etikkens plass i juristprofesjonen, vil jeg redegjøre for hvordan lovgiver har plassert ansvaret for advokatetikken i profesjonens advokatetiske regler. En grunn for plasseringen kan være en oppfatning fra lovgiver om at det bør skilles mellom formelt vedtatte regler og etiske regler. Avslutningsvis redegjør jeg for uavhengighetskravet til advokatene. Under dette punktet vil jeg også peke på en avgjørelse fra Advokatforeningens Disiplinærnemnd.

Som vi ser vil oppgaven skille mellom etikk i yrkesutøvelsen, etikk som en del av gjeldende rett og dens rolle i metodelæren. Etikken kan påvirke tolkningen av gjeldende rett. Etikken kan også indirekte ha en korrigerende innflytelse slik at praktiseringen av juristyrket og forståelsen av gjeldende rett ikke bærer galt av sted. På denne måten anses etikk som et selvstendig grunnlag utenfor jussen. På den andre siden kan også etikken ses på som en integrert del av både juristyrket og ved tolkning av gjeldende rett. Slik kan etikken bli ansett som en del av gjeldende rett.

Jeg vil i oppgaven bruke uttrykket etiske hensyn for å identifisere etiske preget argumenter som skiller seg fra det rettslige.

For meg er den sentrale problemstillingen hvordan etiske hensyn blir ivaretatt på det juridiske profesjonsområdet i og gjennom dagens regelverk. I oppgaven vil jeg peke på at det er begrensninger for hva lovgiver både har bestemt og har uttalt om innholdet av etikk i tilknytning til lov og rettsanvendelse.

Oppgaven antyder en omfattende problemstilling om etikkens rettskildemessige status. Må det forutsettes at etikken er et selvstendig avgjørelsesgrunnlag? Det er et klassisk spørsmål om moralen står overordnet lov og rettsanvendelse eller om lover og retningslinjer kan erstatte lovgivers og advokatens selvstendige etiske ansvar. Jeg begrenser meg til å stille spørsmål om det er et behov for bedre kjennskap til etikk, eller om det er nok at jurister holder seg til juridisk metode og rettskildebruk basert på lov og dom.

På samme måte som formidling av gjeldende rett er en viktig og nødvendig betingelse for at retten skal virke etter sin hensikt¹, er formulering, begrunnelse og ivaretagelse av etiske hensyn en nødvendig betingelse for at etikk skal oppleves som en naturlig integrert del av juristyrket og jussen generelt. Etikk og moral er ikke medfødt. Derimot har jurister, i likhet med resten av befolkningen, moralske erfaringer. Imidlertid strekker ikke alltid erfaringene til. Etikk er i liten grad drøftet og problematisert ved det juridiske studiet. Jurister trenger å lære etikk, og etikk må derfor læres på lik linje med juridisk metode.

¹ Mathiesen (2005) s. 77

1.2 Utdyping

Nyeng² peker på at vår selvrespekt står i forbindelse med at det er ”jeg” som skal bevares gjennom de handlinger vi utfører. Vi skal kunne vedkjenne oss handlingene i lys av det bildet vi har om hva som er et godt liv. Vi kan ikke sette til side vår personlige moraloppfatning i vår rolle i arbeidslivet. Tilsidesettelsen ville tilsvare å slutte å bry seg om sin selvrespekt til visse tider av døgnet. Aristoteles sa at å lykkes på jobben må inngå i det å lykkes som et helt menneske. Med andre ord bør individets moraloppfatninger tillegges vekt ved avgjørelser som fattes i arbeidslivet.

I selve definisjonen av hva det vil si å være en god jurist, inngår det et etisk element. Dette synspunktet har støtte i den sokratiske tanke. Ifølge dette synet, er det ikke mulig å være en god, effektiv og kunnskapsrik jurist og samtidig bevege seg på kanten av loven, lyve, oppfordre til lovbrudd eller være grådig. Juristen må hele tiden makte å oppfylle sin generelle moralske plikt. Dette klarer hun når hun gjennom utdanning og yrkesutøvelse har integrert i seg selv et sett etiske idealer som faktisk blir en del av hennes integritet. Eksempler på slike etiske idealer er rettferdighet, ærlighet og integritet.³

1.3 Videre fremstilling

Den videre fremstilling er delt inn i 5 kapitler:

Kapittel 2 omhandler en vurdering av god advokatskikk. I pkt 2.2 redegjøres det for domstoloven kapittel 11. Hensikten med redegjørelsen er å introdusere utgangspunktet for

² Nyeng s. 207

³ Punkt 5.6 i Regler for god advokatskikk slår fast at ”for å opprettholde og styrke advokatstandens faglige og etiske standard plikter en advokat å sørge for at hans ansatte medhjelpere får nødvendig opplæring og utviklingsmuligheter”

advokatetikk. I pkt. 2.3 fremstilles Advokatforskriftens kapittel 12, "Regler for god advokatskikk". Domstoloven og forskriften er de viktigste rettskildene for god advokatetikk. I pkt. 2.4 følger en fremstilling av tilsyns- og disiplinærsystemet for advokater. Gjennom tilsyns- og disiplinærsystemet fører organene kontroll med de juridiske tjenesteyterne før, under og etter utførelsen av juridiske tjenester. Avslutningsvis gjøres det rede for domstoloven kapittel 12 og retningslinjer for god dommerskikk i pkt. 2.5.

Kapittel 3 fremstiller og vurderer korrupsjonsforbudet i straffeloven. I pkt 3.2 følger en presentasjon av straffebudet med særlig vekt på straffbarhetsvilkåret "utilbørlig" (pkt. 3.2.3 og pkt. 3.2.4). Med hensyn til presentasjonen av straffbarhetsvilkårene i punkt 3.2.2 gjøres dette kort. Jeg ser ikke på disse vilkårene som de sentrale vilkår. I pkt 3.3 foretar jeg en analyse av om korrupsjonsbestemmelsen kan begrunnes i et utvalg etiske teorier. Hensikten med analysen er å problematisere om straffebudet kan begrunnes i andre (reelle) hensyn enn det Stortinget har lagt til grunn.

Kapittel 4 fremstiller og vurderer varlingsbestemmelsen i arbeidsmiljøloven. I pkt 4.2 fremstilles ordlyden i bestemmelsen med særlig vekt på "kritikkverdige forhold" i pkt. 4.2.3. I pkt 4.3 foretar jeg en analyse av varslingsbestemmelsen på lik linje som i pkt 4.3.

I kapittel 5 tar jeg for meg Regler for god advokatskikk pkt. 2.1 om uavhengighet. Jeg har konsentrert meg om advokatens uavhengighet i forhold til oppdraget. Forholdet belyses med en avgjørelse fra Advokatforeningens Disiplinærnemnd.

1.4 Avgrensning

I forholdet til profesjonsetikk er oppgaven avgrenset mot statsansatte jurister, herunder blant annet forvaltningsjuristen, offentlige oppnevnte forsvarere, påtalejurister og universitetsansatte jurister. Oppgaven er videre avgrenset mot forholdet til de europeiske

regler for god advokatskikk. Jeg nøyer meg med å si at Regler for god advokatskikk er utformet etter mønster av den europeiske advokatorganisasjonens Code of Conduct.

I forholdet til redegjørelsen for korrupsjon er oppgaven avgrenset mot tjenestemannsloven⁴ § 20, som er en straffebestemmelse mot korrupsjon i offentlig sektor.

Jeg vil kun behandle strl. § 276 a om korrupsjon. Grov korrupsjon i strl. § 276 b vil ikke behandles da jeg ikke finner det nødvendig av hensyn til den etterfølgende drøftelsen av etiske teorier.

Jeg velger å behandle arbeidsmiljøloven § 2-4 første og andre ledd under ett. Jeg begrunner dette med at leddene står i nær sammenheng med hverandre, og andre ledd er en presisering av første ledd. Tredje ledd vil imidlertid ikke behandles nærmere, ettersom det ikke er særlig relevant for etikkens rolle i bestemmelsen.

1.5 Metode

I pkt. 3.3 og 4.3 har jeg knyttet korrupsjonsforbudet og varslingsretten opp mot et utvalg ulike etiske teorier. Temaet har vært å identifisere etikk i de ulike sammenhengene. Etikk deles grovt sett inn i tre deler; metaetikk, normativ etikk og anvendt etikk. Den normative etikken har som oppgave å formulere grunnleggende moralske prinsipper. Moderne normativ etikk er delt inn i tre hoveddeler: konsekvensetikk, pliktetikk og dydsetikk. Det er primært den moderne normative etikken jeg konsentrerer meg om.

Jeg har valgt å bygge på brede innføringsbøker i etikk for å lære etisk argumentasjon. De relevante bøkene er Truls Wyllers "Etikkens historie" og Frode Nyengs "Etikk og økonomi". Jeg redegjør for et utvalg sentrale teorier bygget på Wyllers og Nyengs fremstillinger. Jeg referer der jeg finner det nødvendig. Ellers er setningene jeg gjengir lett

⁴ Lov 4. mars 1983 nr. 3

omarbeidet. Utvalget fra den nevnte litteraturen finner jeg relevant for min egen fremstilling. Fremstillingen består i å klargjøre teorien rundt de etiske teoriene, og teste ut kriteriet mot korrupsjonsforbudet og varslingsretten. Med hensyn til uttrykkene ”etikk” og ”moral” skiller jeg ikke systematisk på uttrykkene i oppgaven.

Selv om etiske teorier skal vurderes mot to lovbestemmelser i to ulike punkter finner jeg det mest hensiktsmessig at redegjørelsen for teoriene presenteres ett sted. Presentasjonen finner sted i pkt. 3.3, men den skal selvfølgelig leses i sammenheng med pkt. 4.3.

Når det gjelder fremstillingen av henholdsvis straffeloven § 276 a og arbeidsmiljøloven § 2-4, har jeg bevisst utelatt rettspraksis omkring disse reglene. Fokuset har vært på etikk som eksistensberettigelse for reglene, ikke for hvordan de skal tolkes ved løsningen av et konkret rettsspørsmål.

Hensikten med arbeidet har vært å innby til refleksjon om enkelte emner som jeg finner sentrale.

2 Ansvaret for god advokatskikk

2.1 Innledning

Når det gjelder ansvaret for god advokatskikk har lovgiver bestemt at utgangspunktet skal finnes i domstolloven, lov 13. august 1915 nr. 5 (heretter dl.), § 224 første ledd.

Hovedregelen at advokatvirksomhet skal utøves i samsvar med god advokatskikk.

I bestemmelsens andre ledd er det presisert; ”Den Norske Advokatforening kan utarbeide nærmere regler for hva som skal anses som god advokatskikk”.

Av lovens ordlyd følger det at den lovgivende myndighet legger ansvaret for yrkesetikk hos advokatene selv. Det fremkommer av NOU 2002:18 side 26 at Justisdepartementet har tolket dl. § 224 andre ledd dit hen at departementet heller ikke på eget initiativ kan gjøre endringer i Regler for god advokatskikk i forhold til de forslag som oversendes fra Advokatforeningen. Det er for øvrig omstridt hvorvidt ansvaret bør ligge hos advokatene selv.

På den ene siden er det nettopp hos aktørene ansvaret bør ligge. Lovgiver forutsetter med dette blant annet at jurister har integritet nok og god dømmekraft med hensyn til hva som bør nedfelles i Regler for god advokatskikk. Lovgiver mener videre at advokater har bedre forutsetninger og ekspertise på området, god advokatskikk er tross alt en del av deres hverdag. Det er ikke nødvendig eller hensiktsmessig med såkalte ovenifra og ned regler.

På den andre siden kan det stilles spørsmål om fokus på yrkesetikk ville vært sterkere dersom reglene var utarbeidet av Stortinget.

Av NOU 2002: 18 side 27 følger det at utvalgets mindretall finner det best at Regler for god advokatskikk skal utarbeides av aktørene selv. Oppfatningen kan ses i sammenheng

med at medlemmene av mindretallet i hovedsak representerer advokatstanden. Utvalgets flertall derimot mener at myndighetene bør fastlegge retningslinjer for advokatvirksomhet. Flertallets medlemmer representerer i hovedsak forbruker og næringslivsinteresser. Et klassisk spørsmål som kan stilles er om Stortinget bør ha monopol på hva som er rett og galt.

Etter at Regler for god advokatskikk fikk virkning som forskrift har spørsmålet om domstolenes håndhevelse av reglene vært rettslig prøvet.

Ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse, Rt 2000 side 1948, ble det fastslått at Regler for god advokatskikk håndheves av disiplinærmyndigheten og ikke av domstolene. Dette gjelder selv om reglene har virkning som forskrift. Den nevnte saken gjaldt påstått overtredelse av Regler for god advokatskikkets regler om interessekonflikter, jfr. reglens punkt 3.2.4.

Rt 2001 side 465 gjaldt offentlig oppnevning av forsvarer. Høyesteretts kjæremålsutvalg uttaler (side 467):

”Ved vurderingen av om en oppnevning er utilrådelig etter straffeprosessloven § 102, bør reglene om god advokatskikk, som har virkning som forskrift, jfr. domstoloven § 224 annet ledd (...) tillegges stor vekt”

I Rt 2001 side 542 uttales det om Rt 2001 side 465:

”Kjennelsen må imidlertid ses i sammenheng med avgjørelsen i Rt 2000 side 1948 og kan ikke forstås slik at reglene om god advokatskikk danner rettslige skranker for det skjønnsom skal utøves.”

Etter dette er det for det første klart at Regler for god advokatskikk håndheves av Disiplinærmyndigheten. Advokatforeningens vedtak kan ikke ankes videre til domstolene.

Det er for det andre klart at domstolene ved skjønnsmessige avgjørelser etter omstendighetene kan og bør vektlegge det som følger av Regler for god advokatskikk. Likevel er det slik at reglene ikke er avgjørende eller begrensende for skjønnnet.⁵

Imidlertid kan domstolene i en viss utstrekning overprøve reglene. Det følger av dl. § 227 syvende ledd og dl. § 226 andre ledd siste punktum at søksmål mot avgjørelser truffet av Disiplinærnemnda og Advokatbevillingsnemnda reises mot staten ved henholdsvis de nevnte organene.

⁵Knudtzon (s. 253-254) peker videre på at hovedregelen blir at en advokat ikke skal bry domstolene med påstander eller anførsler om brudd på Regler for god advokatskikk.

2.2 Domstolloven

Den viktigste rammen for advokatetikk er domstolloven kapittel 11 og 12 samt tilhørende forskrifter. Domstollovens kapittel 11 gir hjemmel for forskrift av 20. november 1996 nr. 1161 (Advokatforskriften).

Som følge av at domstollovens kapittel 11 ble endret ved lovendring av 1. september 1995, ble Regler for god advokatskikk inntatt som kapittel 12 i advokatforskriften.⁶

Lovendringen og advokatforskriften trådte i kraft 1. januar 1997. Fra dette tidspunkt fikk med andre ord Regler for god advokatskikk ”virkning som forskrift”.⁷ NOU 2002: 18 side 61 peker på at begrunnelsen for en forskriftsform er at alle advokater, uavhengig av om advokaten er medlem av Advokatforeningen eller ikke, skulle være underlagt et etisk regelverk.

Formålet med bestemmelsene i lovens kapittel 11 og 12 er å sikre kvalitet på rettshjelpvirksomheten og dernest sikre advokatvirksomhetens uavhengighet fra utenforstående interesser. Man kan i videste forstand si at lovens bestemmelser har et etisk siktemål.⁸

2.2.1 Advokatbevilling

Det sentrale innhold i kapittel 11 er at rettshjelpvirksomhet som hovedregel bare kan utøves av personer som har bevilling som advokat, se dl. § 218 første ledd (se § 218 andre ledd for unntak).

⁶ Dette skjedde med kgl. resolusjon av 20. november 1996

⁷ jfr. Justisdepartementets Rundskriv (G-3/97) om Advokatforskriften side 97

⁸ Wilhelmsen (2003) s. 21

For å få tillatelse til å være advokat ved andre retter enn Høyesterett må vilkårene i dl. § 220 være oppfylt. Vedkommende må for det første oppfylle visse faglige minstemål (Bestått juridisk embetseksamen og advokatkurs). For det andre må han godtgjøre et praksiskrav (advokat- eller dommerfullmektig, stilling ved påtalemyndigheten eller som universitetslærer i rettsvitenskap). For det tredje må vedkommende inneha visse personlige kvalifikasjoner (vedkommende må ha fylt 20 år og ha hederlig vandel).

2.2.2 "God advokatskikk"

Domstoloven § 224 er meget sentral. I første ledd, første punktum er det forutsatt at advokatvirksomhet skal utøves i samsvar med "god advokatskikk". Med "god advokatskikk" forstås "blant annet at advokatvirksomhet skal utøves grundig, samvittighetsfullt og i overensstemmelse med hva berettigede hensyn til klientenes tarv tilsier, og at oppdrag skal utføres tilstrekkelig hurtig", se bestemmelsens første ledd, andre punktum.

Det følger av dl. § 224 andre ledd at Den Norske Advokatforening kan utarbeide nærmere regler for hva som skal anses som god advokatskikk.

Det kan som nevnt innledningsvis diskuteres hvorvidt ansvaret bør ligge hos juristene selv. Temaet har vært oppe til diskusjon, se NOU 2002:18 side 27:

Mindretallet, representert av to advokater og en revisor, redegjør for hvorfor det mener at Regler for god advokatskikk skal utarbeides av aktørene selv. Mindretallet peker i hovedsak på at de etiske regler for advokaters praksis har vært utviklet av advokatene selv i over 100 år. Dl. § 224 andre ledd er med andre ord blant annet historisk begrunnet og kan ses på som et utslag av sedvanerett.

Mindretallet peker videre på at hvis departementets skal kunne bestemme på egen hånd hva Regler for god advokatskikk skal inneholde, oppnår man å røkke ved advokatens

uavhengighet av sin vanligste motpart; staten. Uavhengigheten bør bevares som en fundamental faktor i advokatens virksomhetsutøvelse.

Flertallet derimot, representert av en tingrettdommer, en rådgiver fra Forbrukerrådet, en tidligere stortingsrepresentant samt en seniorrådgiver fra Konkurransetilsynet, redegjør for hvorfor det mener at det er prinsipielt uheldig at offentlige myndigheter, ved Justisdepartementet, ikke vil kunne endre Regler for god advokatskikk på eget initiativ. Flertallet mener at eventuelle endringer fra Justisdepartementet ikke vil stride mot den siden av uavhengighetsprinsippet som sier at advokaten skal være uavhengig av staten.

Flertallet uttaler videre at det er grunnleggende nødvendig for konkurransen at det er myndighetene som fastlegger retningslinjene for advokatvirksomhet.

Det pekes på at myndigheten bør vurdere om det kan opprettes egne atferdsregler for advokatvirksomhet etter mønster fra for eksempel revisorloven. Disse bør omfatte det minimum av regler som bør gjelde for alle advokater og juridisk tjenesteytere. Som et supplement kan Advokatforeningen ha egne retningslinjer. Dette forslaget forutsetter således at Justisdepartementet gjennomgår de etiske regler. Justisdepartementet avgjør også hvilke regler som bør stå i forskriften og hvilke det ikke er naturlig å ta med.

2.3 Advokatforskriften av 20. desember 1996 nr. 1161, kapittel 12 (Regler for god advokatskikk)

Advokatforskriften samler alle forskrifter hva angår advokat- og rettshjelpvirksomhet i én forskrift. I Advokatforskriftens kapittel 12 finner vi Regler for god advokatskikk. Reglene hviler på en frivillig aksept av de oppstilte normer for advokatstandens side.

Det å handle i samsvar med gjeldende normer kan i en viss grad sammenlignes med å handle profesjonelt. Normene kan for eksempel være utslag av en allmenmoral. Nyeng peker på at allmenmoral ”utgjør den moralske forståelsesramme som ethvert individ sosialiseres inn i, i og med sitt samfunnsborgerskap”.⁹ Allmenmoralen er de allmenne utbredte grunnoppfatninger om rett og galt.

NOU 2002:18 side 51 peker på at bakgrunnen for Regler for god advokatskikk for det første er tjenestenes art. For det andre er bakgrunnen hensynet til at klienter og andre samfunnsaktører skal kunne ha tillit til at tjenesteutøverne har betryggende juridisk kompetanse, at vedkommende vil opptre profesjonelt og at tjenestene er av forsvarlig kvalitet. Utvalget presiserer at:

”Reguleringene skal med andre ord bøte på samfunnsmessig sett uønskede effekter (så som tjenester med lav kvalitet, uprofesjonelle og inkompetente tjenesteutøvere mv.) en friere og mindre regulert, evt. uregulert, markedsløsning antas å ville kunne medføre.”

Etter utvalgets vurdering

”synes reglene for god advokatskikk i all hovedsak ikke å innebære unødige konkurransebegrensninger. De må snarere antas å ha en positiv effekt, ved at de setter krav til tjenesteyternes integritet og opptreden. Dette er positivt for kvaliteten på tjenestene

⁹ Nyeng (2002) s. 311

og bidrar til å opprettholde brukernes tillit til advokater og til rettssystemet mer generelt.”¹⁰

2.3.1 Formål

Formålsbestemmelsen i Regler for god advokatskikk punkt 1.1 bestemmer at:

”Regler for god advokatskikk har som formål å sikre at advokatvirksomhet utføres etter etiske prinsipper som er grunnlag for advokatens virke i alle siviliserte rettssamfunn. Brudd på reglene er grunnlag for disiplinære følger for advokaten.”

Regler for god advokatskikk representerer de ”minimumsprinsipper” en advokat er forpliktet til å følge i sin virksomhet.¹¹ De skrevne reglene er med andre ord ikke uttømmende. Skal det formål som er beskrevet i reglenes pkt. 1.1 oppnås, må de skrevne regler suppleres med uskrevne normer av etisk karakter (etiske prinsipper) som er tilpasset det samfunn vi lever i. Med en uskreven norm av etisk karakter menes en norm for akseptabel menneskelig opptreden.¹²

Advokatforskriften stiller krav til juridiske tjenesteyteres atferd. Av NOU 2002:18 side 26 følger der at hovedhensikten med atferdsreguleringene er å sikre at tjenesteyterne opptrer profesjonelt og på en måte som gir tjenester av god kvalitet.

På den annen side peker NOU 2002:18 side 26 på at reguleringene kan ha uheldige virkninger på konkurransen, fordi de legger begrensninger på aktørens handlingsfrihet:

¹⁰ jfr. NOU 2002: 18 s. 26

¹¹ Ristvedt (2003) s. 283

¹² Haraldsen (2005) s. 9

”I den grad atferdsreguleringene for eksempel begrenser priskonkurransen mellom juridiske tjenesteytere eller mulighetene for konsumentene til å sammenligne priser og tjenestetilbudet fra ulike tilbydere, kan dette ha negative virkninger på konkurransen”.

Reglene for god advokatskikk synes etter utvalgets vurderinger i all hovedsak ikke å innebære unødige konkurransebegrensninger. Utvalget mener de snarere må antas å ha en positiv effekt, ved at de setter krav til tjenesteyternes integritet og opptreden. Dette er positivt for kvaliteten på tjenestene og bidrar til å opprettholde brukernes tillit til advokater og til rettssystemet mer generelt.

2.3.2 Historikk

Reglene for god advokatskikk bygger i all hovedsak på de tidligere gjeldende reglene. Det er ikke utarbeidet forarbeider eller motiver til Regler for god advokatskikk.¹³ Det betyr at praksis¹⁴ om god advokatskikk før Disiplinærnemnda begynte sitt virke fortsatt er av interesse.¹⁵

De første spor av etiske regler for Advokatforeningens medlemmer er fra 1908. Reglene var inntatt i formålsparagrafen i vedtektene ved foreningens stiftelse. Av vedtektenes § 1 fremgikk det at formålet blant annet var å ”søke de sedvanemessige regler og prinsipper for advokatvirksomheten fremmet i et korrekt spor”, jfr. dagens regler punkt 1.3.¹⁶ I 1946 fikk Advokatforeningen de første skrevne regler om god advokatskikk. Imidlertid hadde foreningen i mange år før dette håndhevet juristers arbeidsmoral på grunnlag av hva som var å anse som god advokatskikk.¹⁷

¹³ Ringdal (1994) s. 7

¹⁴ I punkt 5 vil jeg redegjøre for en avgjørelse fra Advokatforeningens Disiplinærnemnd

¹⁵ Wilhelmsen (2003) s. 23

¹⁶ Halvorsen (1997) s. 189-189

¹⁷ Haraldsen (2005) s. 8

Inntil 1996 var Regler for god advokatskikk formelt bare en del av Advokatforeningens vedtekter. Reglene var kun gjeldende for de som var medlemmer av foreningen.¹⁸

2.3.3 Alminnelig folkeskikk

Det er viktig å påpeke at advokatens adferd kan være uetisk uten at det dermed kvalifiserer for disiplinære reaksjoner. Det bør uansett holdes god margin i forhold til de etiske reglene.

I Perugiadeklarasjonen om prinsippene i fellesmarkedslandenes advokatorganisasjoners regler om god advokatskikk¹⁹ heter det i avsnitt I (i dansk oversettelse):

”Regler om god advokatskikk har ikke som eneste mål at fastlegge de forpligtelser, hvis manglende etterlevelse medfører disiplinære foranstaltninger. Anvendelsen af disiplinære foranstaltninger er kun en sidste løsning, der kan betragtes som udtryk for manglende overholdelse af de disiplinære regler.

Advokatsammenslutningens regler har til formål at sikre, ved frivillig accept, advokatens gode udførelse af et hverv, der er anerkendt af ethvert civiliseret samfund som nødvendig.

Enhver advokatsammenslutnings specielle regler er knyttet til dens egne traditioner. De er tilpasset sammenslutningen og arbejdsområdet i det bestemte land, så vel som den administrative og judicielle retspleje, samt den nationale lovgivning.”

Noen vil mene at vi kan klare oss med en generell standard om at jurister skal opptre i samsvar med ”god advokatskikk” og overlate til praksis (sedvane) å trekke nærmere grenser. Tilhengeren av dette synspunkt vil mene at det viktigste er å ha en ramme rundt riktig adferd.

¹⁸ Bernhardt (2006) s. 253

¹⁹ Perugiadeklarasjonen vedtatt i 1977

Spørsmålet som kan stilles er om advokater har en instinktmessig oppfatning av hva som er etisk riktig og uriktig. Det kan i mange tilfeller være riktig at den ”etiske klokke” vil ringe, men dette er imidlertid i de helt klare tilfellene av det etiske uriktige.

I andre tilfeller kan det være tvil om hvilken løsning som representerer det etisk riktige. Dette vil særlig gjelde i spenningen mellom å forsvare klientenes interesser og samtidig fremme rett og hindre urett. I slike tilfeller kan regler veilede oss.²⁰

Bernhardt uttaler på side 250²¹:

”Det er sagt at en advokat etisk sett kommer langt med alminnelig folkeskikk og sunt skjønn. Noe sant er det i det, men det er nok alminnelig akseptert at både klienten, den enkelte advokat og advokatstanden som sådan er tjent med noe mer konkrete retningslinjer for de veivalg som må tas. Det er derfor en trygghet både for klientene og for advokatene selv, at vi har skrevne regler og ikke minst en håndhevelse av de etiske regler som fungerer som en rettesnor.”

Likevel kan det stilles spørsmål ved om det hjelper med regler til tross for at det er juristene selv som har utarbeidet dem. Problemet er vel at etikk er et dilemma hvor man må velge riktig løsning uten å ha et sikkert grunnlag å velge på.

²⁰ Wilhelmsen (2003) s. 26-27

²¹ Bernhardt (2006) s. 250

2.4 Tilsyns- og disiplinærsystemet for advokater

Innledningsvis i pkt. 2.1 peker jeg på at lovgivende myndighet legger ansvaret for yrkesetikk hos advokatene selv. Jeg vil påpeke at tilsyns- og disiplinærorganene i hovedsak ikke kun består av aktører fra juristprofesjonen. Seks av de elleve personene som representerer organene er fra juristprofesjonen (dommere og advokater). De resterende fem representerer forbruker- og næringslivsinteresser. Det kan sies at ansvaret for advokatetikk ikke fullt og helt er overlatt til profesjonen selv.

Tilsyns- og disiplinærsystemet for advokater er i utgangspunktet et offentlig system, bestående av følgende tre frittstående og uavhengige organer: Advokatbevillingsnemnden, Tilsynsrådet for advokatvirksomhet, og Disiplinærnemnden for advokater.

Det fremgår av NOU 2002:18 side 28-29 at for å opprettholde en høy etisk standard hos tilbyderne samt kvalitet på juridiske tjenester vil klare ansvarsregler og effektive disiplinær- og klageordninger ha avgjørende betydning.

Utvalget bemerker at det er viktig at tilsynsmyndighetene har en uavhengig stilling i forhold til særinteresser og myndigheter. Videre pekes det på at tilsynet skal utøve en aktiv tilsyns- og kontrollfunksjon.

2.4.1 Tilsynsrådet for advokatvirksomhet

Tilsynsrådets styre oppnevnes av Kongen i statsråd. Av dl. § 225 andre ledd jfr. Advokatforskriften § 4-1 følger det at Tilsynsrådet ledes av et styre på tre medlemmer.

Tilsynsrådets oppgaver kan grovt inndeles i to; en tilsyns- og kontrolldel og en forvaltningsrettslig del.

Blant tilsyns- og kontroloppgaver nevnes kontroll med advokaters og rettshjelperes regnskapsførsel og behandling av betroede midler, se dl. § 225. Tilsynsrådet har videre ansvar for å påse at alle landets praktiserende advokater og rettshjelpere har stillet lovbestemt sikkerhet for sin virksomhet, se dl. § 222. Tilsynsrådet fører også kontroll med at advokatvirksomhet er organisert i samsvar med bestemmelsene i dl. §§ 231-233.

Videre bestemmes det at en advokat som har opptrådt i strid med god advokatskikk, domstolloven eller annen lov, meddeles en irettesettelse eller kritikk. I alvorlige tilfeller kan vedkommende meddeles en advarsel, se dl. § 225 tredje ledd.

Blant de forvaltningsrettslige oppgaver nevnes behandling av søknader om forskjellige typer tillatelser til å yte rettshjelp, herunder bl.a. søknader om advokatbevillinger og om autorisasjon av advokatfullmektiger, se dl. § 220.

2.4.2 Disiplinærnemnda

Det ble gjennomført en vesentlig endring i disiplinærordningen med virkning fra 1. januar 1997. Foreningens Disiplinærnemnd ble erstattet av et offentlig oppnevnt organ, Disiplinærnemnda.²²

Det følger av dl. § 227 første ledd sammenlignet med NOU 2002:18 side 67 at Disiplinærnemnda skal bestå av fem medlemmer. Lederen skal være dommer, to medlemmer skal være fra Advokatforeningen, én representant skal være fra næringslivet og én representant fra forbrukermyndighetene.

Etter dl. § 227 og Advokatforskriften § 5-3 utøves disiplinærmyndighet overfor advokater av Disiplinærnemnda. Disiplinærnemnda er klageorgan i forhold til de beslutninger som treffes av et av Advokatforeningens syv regionale disiplinærutvalg. Klager rettet mot

²² Haraldsen (2005) s. 3

advokater som ikke er medlem av Advokatforeningen og ikke ønsker klagen behandlet av foreningens disiplinærutvalg, behandles av Disiplinærnemnden som første instans.²³

Klager over at en advokat har opptrådt i strid med god advokatskikk eller for øvrig i strid med domstoloven eller annen lov, kan bringes inn for Disiplinærnemnda.

Finner nemnden at det bør treffes vedtak etter dl. § 230 (tilbakekall av en advokatbevilling), fremmer den forslag om det overfor Advokatbevillingsnemnden.

2.4.3 Advokatbevillingsnemnden

Advokatbevillingsnemnden og dets samspill med Tilsynsrådet og Disiplinærnemnden, fremgår av dl. §§ 225-228 og 230. Forholdet er ytterligere beskrevet i Advokatforskriftens kapittel 4-6. Nemnden skal bestå av tre medlemmer jfr. dl. § 226.

Advokatbevillingsnemnden treffer vedtak som eneste instans etter forslag fra Tilsynsrådet og Disiplinærnemnden. Den sentrale oppgavene til nemnden er tilbakekall av advokatbevilling, se dl. § 226 andre ledd sammenlignet med dl. § 230.

²³ Haraldsen (2005) s. 3

2.5 God dommerskikk

Dommere har i likhet med advokater behov for et klageorgan. Domstolloven kapittel 12 inneholder regler om en klage og disiplinærordning for dommere. Av dl. § 235 første ledd fremgår det at ”tilsynsutvalget for dommere behandler klager og vurderer disiplinærtiltak mot dommere”.

Videre har advokatene, forvaltningsjuristene og forsvarerne sine regler for ”god skikk”. Imidlertid finnes det foreløpig ikke slike regler for dommere. Tilsynsutvalget for dommere har overfor domstolsadministrasjonen og Justisdepartementet pekt på behovet for et etisk regelverk for dommere. En dommer har mye makt i form av at hun blant annet fatter avgjørelser i mellom menneskelige konflikter. Avgjørelsene kan ha stor betydning for partene.

2.5.1 Tilsynsutvalget

Av dl. § 235 følger det at Tilsynsutvalget for dommere skal bestå av 5 medlemmer.

Det følger av dl. § 236 at Tilsynsutvalget kan treffe vedtak om disiplinærtiltak når en dommer ”forsettelig eller uaktsomt overtrer de plikter som stillingen medfører, eller for øvrig opptre i strid med god dommerskikk.”

Av Ot. prp nr. 44 (2000-2001) side 199-200 følger det at kravet om ”god dommerskikk” innebærer at disiplinærtiltak kan settes i verk mot omfattende forhold som gjelder en dommers opptreden og handlinger:

”God dommerskikk har å gjøre med hvordan en dommer utfører sine oppgaver. For det første vil dommerens opptreden i retten være gjenstand for vurdering. I den forbindelse kan spørsmål om møteledelse, opptreden overfor parter, vitner og andre aktører være av betydning. Videre vil spørsmålet om brudd på god dommerskikk kunne komme inn i

forbindelse med vurdering av hvordan saksbehandlingen utføres, herunder om dommeren opptrer sendrektig, er dårlig forberedt til møter og mangler organisering av forberedelsen til rettsmøter osv.”

2.5.2 Sanksjoner

Etter dl. § 236 andre ledd ”kan en dommer gis kritikk eller advarsel” som disiplinærtiltak.

Kritikk er ansett som den ”normale” reaksjonen. Av Ot. prp nr. 44 (2000-2001) side 200 følger det at ”begrepet kritikk innebærer at Tilsynsutvalget har vurdert dommerens adferd og funnet at denne er et brudd på de plikter som første ledd oppstiller.”

Advarsel er den strengeste reaksjonen: ”I uttrykket advarsel ligger en kvalifisert form for kritikk som resulterer i en skarpere reaksjon. Dette innebærer en mer betydelig forgåelse enn en handling som medfører kritikk fra Tilsynsutvalget.”

Tilsynsutvalget har mulighet gjennom en konkretisering av kritikken til å utvikle praksis for ”god dommeradferd” gjennom den begrunnelse det gir for sine vedtak.

2.5.3 God dommerskikk

Dommerens hverdag er i hovedsak preget av å avgjøre individers skjebne, som regel i mellommenneskelige konflikter. Det er i disse tilfellene spesielt viktig å vise respekt og allmenmoral, og behovet for skrevne regler og retningslinjer er stort. Man skulle tro at disse egenskaper var integrert i jurister, og kanskje spesielt dommere, etter et langt juridisk studie. Imidlertid kan uttalelser fra Tilsynsutvalget for dommere tyde på det motsatte.

I NOU 1999: 19 side 323 heter det:

”Formålet med etiske regler vil blant annet være i bidra til å videreutvikle denne bevisstheten og representere en felles ramme som kan gi trygghet i oppfatningen av ens

egen rolle som dommer. Det vil dessuten ofte være debatt om slike regler og hva de skal inneholde; en debatt som i seg selv kan være bevissthetskapende hos dommeren. Etske regler vil også kunne utgjøre et viktig signal til utenverden om hva slags dommeratferd man kan forvente å bli møtt med.”

2.5.3.1 Lov²⁴

I mangel av ferdige skrevne retningslinjer kan det være naturlig å ta utgangspunkt i dl. § 55 tredje ledd: Her heter det at ”En dommer er uavhengig i sin dømmende virksomhet. En dommer skal utføre sin dommergjerning upartisk og på en måte som inngir alminnelig tillit og respekt.”

2.5.3.2 Foreløpige retningslinjer

Domstolsadministrasjonen har etablert en arbeidsgruppe som utarbeider et forslag til etisk regelverk for dommere. Forslaget tar opp sentrale områder som opptreden under rettssaker, dommerens forhold til advokater og påtalemyndighet, grunnregler om dommeres atferd samt dommeres ytringsfrihet.²⁵

Forslaget er allerede tatt i bruk. Dette viser blant annet sak nummer 67/07 fattet i Tilsynsutvalgets møte 12. september 2007. Saken gjaldt dommerens opptreden overfor tiltalte, vitne og en tilhører under hovedforhandlingen i en straffesak.

Dommeren kom blant annet med aggressive utfall mot tiltalte og vitner i saken. Videre utviste han en tilhører uten at tilhøreren fikk forklaring på hvorfor han måtte forlate rettssalen.

²⁴ Se også inhabilitetsreglene i dl. kapittel 6

²⁵ Aschehoug (2007)

Etter en samlet vurdering kom Tilsynsutvalget til at dommeren hadde opptrådt i strid med god dommerskikk. Det ble vist til at den moderne dommerrolle ikke først og fremst handler om å kreve respekt eller å sette seg i respekt, men om å vise respekt for de mennesker som domstolen betjener.

I utkastet til det etiske regelverket, er det i § 17 blant annet gitt følgende beskrivelse av kravene til dommerens opptreden i retten: "(...) Alle som kommer i retten skal møtes med vennlighet og med respekt for den enkeltes rolle (...). Tilliten til rettsystemet styrkes ved at det er en god atmosfære i retten, og dommerens opptreden i forhold til advokater og aktører må bidra til dette (...)"

3 Eksempel på etikk i lovgivningen: Korrupsjon

3.1 Innledning

Lovgivningen har de siste 50 årene utviklet seg fra en ”primitiv” modell til en mer ”avansert” modell.

Ved den ”primitiv” modellen var det sentrale å formidle strafferegler og handlingsregler (forbud, påbud m.v.). Den ”avanserte” modellen er mer opptatt av å formidle penger og andre verdier. Lovgivningens formidling av penger skjer gjerne med det formål å utjevne forskjeller og å styre folks adferd. Formidling av ikke-økonomiske verdier skjer ved at lovgivningen beskytter for eksempel kultur og miljø. I alle relasjoner er formålet å bygge opp og verne om velferdsstaten. Det kan sies at etikken i lovgivningen i vesentlig grad er politisk influert.

Det kan pekes på at lovgivningen i betydelig grad har til mål å verne om viktige etiske grunnverdier. Etiske vurderinger vil normalt være innbakt i for eksempel rettskilder som lovtekst og motiver.

Korrupsjon er et eksempel på et alvorlig etisk problem som lovgiver har ment det er nødvendig å regulere. Etiske begrunnelser er imidlertid ikke direkte fremhevet i loven. Jeg vil i det videre blant annet peke på hva som er uttalt om etikk i forarbeider. Jeg vil også forsøke å knytte bestemmelsene opp mot ulike etiske teorier, se pkt. 3.3.

3.2 Presentasjon av straffebudet og straffebudets hensyn

Korrupsjonsbestemmelsen skiller mellom passiv og aktiv korrupsjon.

Av straffeloven, lov 22. mai 1902 nr. 10 (heretter strl.) § 276 a bokstav a) følger det at for korrupsjon straffes den som ”for seg eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag.” (Passiv korrupsjon.) Av strl. § 276 a bokstav b) følger det at for korrupsjon straffes den som ”gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag.” (Aktiv korrupsjon.)

Bestemmelsen gjelder korrupsjonshandlinger både i offentlig og privat sektor. Medvirkning til korrupsjon er også straffbart.

3.2.1 Oversikt over de hensyn straffebudet er ment å ivareta

Den som gjør seg skyldig i korrupsjon har som regel et motiv å oppnå særlig fordeler. Korrupsjon er på den ene siden et brudd på en rettsregel. På den andre siden kan det sies at korrupsjon kan være brudd på etiske normer.

I fortalen til Europarådets korrupsjonskonvensjon²⁶ nevnes det ulike etiske hensyn: ”Korrupsjon truer rettsstaten, demokratiet og menneskerettighetene, undergraver godt styresett, billighet og sosial rettferdighet, vrir konkurransen, hindrer økonomisk utvikling og utgjør en fare for stabiliteten i demokratiske institusjoner og samfunnets moralske grunnlag.”

Den enkle form for korrupsjon foreligger der det skjer et klart brudd på rettslige normer mot kontant betaling. Et eksempel er der den ansatte gir kunden betydelige rabatter for varer, og til gjengjeld mottar en pengeytelse på egen konto.

²⁶ Criminal Law Convention on Corruption, utferdiget i Strasbourg 27. januar 1999.

Den motsatte ytterlighet er korrupsjon med indirekte belønning hvor ytelsene og gjennytelsene først balanseres over lang tid, samtidig som de normer som brytes, ikke fremgår klart.

Den følgende fremstilling baserer seg på NOU 2002:22 side 30 og Ot. prp nr 78 (2002-2003) side 29-30.

Uttalelsene i forarbeidene baserer seg både på juridiske hensyn og på etiske hensyn. Med henblikk på de etiske hensyn kan det gjennomgående pekes på at uttalelsene er rettet mot uetisk tjenesteutøvelse og uetiske tjenestehandlinger. I lys av en konsekvensetisk tilnærming er det interessant å vurdere hensynene bak straffebudet.²⁷

3.2.1.1 Uetisk tjenesteutøvelse

Kriminalisering av korrupsjon i det offentlige må ses i sammenheng med det alminnelige saklighetskrav som gjelder all utøvelse av offentlig myndighet. Forbudet mot korrupsjon sammenholdt med habilitetsregler kan bidra til at man redusere risikoen for utenforliggende påvirkning og dermed uriktig og uetisk tjenesteutøvelse.

3.2.1.2 Allmennhetens tillitt til offentlig virksomhet

Et vesentlig hensyn ved kriminalisering av korrupsjon er hensynet til allmennhetens tillit til den offentlige virksomhet. Dette gjelder også tilliten til forvaltningens upartiskhet og integritet. Dette er en grunnleggende forutsetning for et stabilt demokrati.

²⁷ En nærmere redegjørelse for konsekvensetikk finnes i pkt. 3.3.2

Det er meget uheldig at det treffes uriktige offentlige vedtak under innflytelse av korrupsjon. Mottakelse av bestikklser vil av allmennheten oppfattes som om det finner sted uriktige og uetiske tjenestehandlinger.

3.2.1.3 Ivaretagelse av arbeidsgivers interesser

Ansatte har som hovedregel i arbeidsavtalen en plikt til å ivareta og fremme arbeidsgivers interesser. Korrupsjonshandlingen kjennetegnes ved svikaktig, illojal og uetisk opptreden. Virksomhetens omdømme og tillit kan bli redusert på grunn av dette, samtidig som forretningsavtaler kan bli mindre inntektsgivende. Å ta i mot bestikklser vil normalt krenke disse interessene.

Korrupsjon virker dessuten konkurransevridende, og dermed illojal overfor andre næringsdrivende og forbrukerne. Hensynet til den frie konkurransen og til å fremme ett velfungerende marked er tungtveiende hensyn bak forbudet.

3.2.1.4 Domino-effekt

En korrupsjonshandling vil normalt ofte føre med seg nye tilfeller av korrupt atferd, samt annen form for kriminalitet. Dette kan for eksempel være utpresning, trusler, dokumentfalsk, regnskapsovertredelser og skatteunndragelser.

3.2.2 Straffbarhetsvilkårene

Felles for de to alternativene i strl. § 276 a bokstav a) og b) er at de bare knytter seg til fordeler i anledning av den passive bestikkers ”stilling, verv eller oppdrag”. Det følger av Ot. prp nr. 78 (2002-2003) side 53 at begrepene ”stilling, verv eller oppdrag” favner vidt.

Videre rammer både strl. § 276 a bokstav a) og b) bare fordeler som tilbys, kreves eller mottas ”i anledning av” den passive bestikkers stilling, verv eller oppdrag. Med andre ord kreves det sammenheng mellom fordelen og stillingen, vervet eller oppdraget.

Straff kan idømmes selv om fordelene er ment å komme andre enn den passive bestikker til gode, jfr. uttrykkene ”for seg eller andre” i bokstav a) og ”noen” i bokstav b).

Bokstav a) retter seg mot den som ”krever, mottar eller aksepterer” et tilbud om en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag.

Ot. prp nr.78 (2002-2003) side 56 peker på at alternativet ”krever” tar sikte på å fange opp situasjoner hvor den passive bestikker utnytter en stilling, et verv eller et oppdrag til å presse en annen til å yte seg fordeler.

Hva gjelder uttrykket ”mottar” er det likegyldig hvem som tar initiativet til at fordelene ytes. Mottakeren kan straffes selv om han bare passivt mottar en bestikkelse.

Den som ”aksepterer” et tilbud om en utilbørlig fordel, kan også straffes for korrupsjon.

Strl. § 276 a bokstav b) retter seg mot den aktive bestikker, og hjemler straff for den som ”gir eller tilbyr” noen en utilbørlig fordel.

Alternativet ”gir” utgjør motstykket til ”mottar” i bokstav a. Av Ot. prp nr. 78 (2002-2003) side 57 følger det at alternativet ”tilbyr” kommer til anvendelse for det første ”hvor den aktive bestikker tilbyr noen en fordel for å opptre på en bestemt måte”. For det andre kommer alternativet til anvendelse hvor bestikkeren ”tilbyr noen en fordel som en gjenytelse for en handling eller en unnløstelse som allerede har funnet sted”.

Felles for alternativene a) og b) i strl § 276 a, er at det må dreie seg om en ”fordel”.

En ”fordel” i bestemmelsens forstand vil normalt ha en selvstendig økonomisk verdi. En typisk bestikkelse vil komme i form av penger eller gjenstander med en viss verdi.

Fordelen vil som hovedregel fremstå som en motytelse for noe den passive bestikker skal

gjøre eller unnlate å gjøre i forbindelse med utføringen av stillingen, vervet eller oppdraget, eller for en handling eller unnlattelse som allerede har funnet sted.²⁸

3.2.3 Straffbarhetsvilkåret "utilbørlig"

En fordel etter alternativene a) og b) kan bare gi grunnlag for straff dersom fordelene er "utilbørlig". Det er uttalt at det må foreligge et klart klanderverdig forhold for at bestemmelsen skal kunne anvendes. Det er en sterk fordømmelse som ligger i uttrykket "utilbørlig".

I det videre vil det redegjøres for sentrale momenter i den skjønsmessige totalvurderingen som følger av Ot. prp nr. 78 (2002-2003) side 55 og NOU 2002:22 side 39.

Uttalelsene i forarbeidene baserer seg også her både på juridiske hensyn og på etiske hensyn. Jeg vil trekke en parallell mellom pkt. 3.2.3.5 om interne retningslinjer og samfunnskontrakten i lys av kontraktsetikk, se pkt. 3.3.4. Interne retningslinjer kan likestilles med en samfunnskontrakt.

3.2.3.1 Økonomisk verdi

For det første vil en eventuell økonomisk verdi av fordelene utgjøre et naturlig utgangspunkt for utilbørlighetsvurderingen. Det kan ikke gis noe generelt svar på hvor verdifull en gave eller en annen fordel kan være, før den kan karakteriseres som utilbørlig.

For eksempel vil ikke mindre verdifulle gaver og andre fordeler som vil stride mot den alminnelige rettsbevisstheten å kriminalisere, anses som utilbørlige.

²⁸ Ot. prp nr. 78 (2002-2003) s. 54

3.2.3.2 Partenes stilling og lignende

For det andre vil utfallet av utilbørighetsvurderingen kunne avhenge av partenes stilling eller posisjon, samt av forholdet dem imellom. Dersom en dommer mottar en gave fra en advokat rett før dom skal falle, vil gaven vanligvis anses utilbørlig.

3.2.3.3 Formålet

For det tredje vil formålet bak en ytelse stå sentralt i vurderingen. Dersom det lar seg bevise at fordelene var ment å påvirke den passive bestikkers utøvelse av en stilling, et verv eller et oppdrag, vil den normalt være utilbørlig.

3.2.3.4 Åpenhet

Videre vil åpenhet i forhold til arbeids- eller oppdragsgiver ofte innebære at en fordel ikke kan betraktes som utilbørlig.

Selv om mottakeren har gjort sine overordnede kjent med at fordelene ytes, vil fordelene lettere anses utilbørlig i offentlig sektor enn i privat sektor.

3.2.3.5 Interne retningslinjer og lignende

Et siste moment av betydning er hvor en ansettelsesavtale, oppdragsavtale eller interne retningslinjer sier noe om hvilke gaver eller andre fordeler den ansatte eller oppdragstakeren kan motta. Innholdet i avtalen eller retningslinjene vil måtte tillegges vesentlig betydning i utilbørighetsvurderingen.

Dersom det ikke er utarbeidet retningslinjer for hvilke gaver en arbeids- eller oppdragstaker har anledning til å motta, må det ses hen til hva som er sedvanlig innenfor det aktuelle virksomhetsområdet.

3.2.4 Utilbørighetskravet og etikk

Gjerningsbeskrivelser kan i enkelte tilfeller være så vide at de ikke oppfyller Grunnlovens forutsetning om at det er lovgiveren som skal avgjøre hva som er straffbart. Et spørsmålet som kan stilles er hva hvis straffeloven fikk en generalklausul som rettet seg mot ”utilbørlig eller samfunnsskadelig atferd”? I dette tilfellet ville man gjeninnført den ordning at dommeren fikk fri adgang til å ilegge straff for en handling som han finner straffverdig.²⁹

”Utilbørlig fordel” er en rettslig standard. Grensen mellom lovlig og ulovlig handling kan reguleres ved denne standarden. Innholdet i bestemmelsen blir med andre ord dynamisk.

Den alminnelige vurdering i samfunnet gir ofte en nokså klar avgrensning på hva som vil omfattes i en rettslig standard. Alvorlige ulemper ved å bruke rettslige standarder er det bare når det ikke finnes noen stabil og ensartet oppfatning i samfunnet å bygge på.

I lys av konsekvensetikken er det en fordel å ”operere” med rettslige standarder som bidrar til fleksibilitet. Det kan med andre ord tyde på at den rettslige standarden ”utilbørlig fordel” i korrupsjonsbestemmelsen kan anses som god med grunnlag i konsekvensetikken. Det vil være lettere å omarbeide og reformere lovregler. I tilfeller der samfunnsforhold og samfunnsoppfatninger endrer seg, har lovgiver nemlig et rasjonelt grunnlag å bygge på for å endre regelen.³⁰

Departementet trekker blant annet inn etiske hensyn i vurderingen ved å si at en rettslig standard appellerer til borgernes moralsyn.

²⁹ Andenæs (2004) s. 123

³⁰ Se pkt. 3.3.2 om konsekvensetikk

3.2.4.1 Rettslig standard i henhold til juridisk teori

Ragnar Knoph uttaler at strafferetten er et rettsområde hvor standarder bør vært bannlyst. Historisk erfaring har vist hvilken fare det er for borgernes rett og frihet, at dommeren kan ilegge straff hvis han finner handlingen straffverdig, moralsk forkastelig, samfunnsskadelig eller stridende mot den alminnelige rettsbevissthet.³¹

Rettslige standarder har derimot en fordel av at de inneholder en utviklingsmulighet. Det er rettsoppfatninger som til enhver tid avgjør hva som ligger i begrepet.

3.2.4.2 Rettslig standard i henhold til høringsinstansenes syn

Høringsinstansenes syn på en rettslig standard fremkommer av Ot. prp nr. 78 (2002-2003) side 29-32. Jeg gjengir i det følgende et utvalg av uttalelsene.

Når det gjelder standarden ”utilbørlig”, uttales det av Hordalands statsadvokatembeter at standarden gir svært begrenset veiledning med hensyn til å fastslå hvor grensen for straffbar atferd går.

Uttalelser fra Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) peker i retning av at en rettslig standard er hensiktsmessig. Organisasjonen er opptatt av at utilbørlighetsvurderingen praktiseres på en måte som er egnet til å skape forutberegnelighet og ikke fremtvinger endringer i gjeldende akseptert praksis i næringslivet:

”Gjennom en rettslig standard (”utilbørlig fordel”) oppnår man at det er den konkrete handling i sin aktuelle kontekst som skal vurderes. Både samfunnsutviklingen generelt og utviklingen innen bransje og lignende forhold spesielt, vil tas hensyn til.”

Etter en totalvurdering kan NHO vanskelig se noen annen måte enn en rettslig standard å regulere dette på dersom man skal unngå en opplisting, hvilket i seg selv vil være uheldig

³¹ Knoph (1939) s. 24

og lett gi utilsiktede muligheter for tilpasning. NHO mener derfor at en rettslig standard vil være den mest hensiktsmessige måten å regulere dette på, selv om dette medfører betydelige utfordringer for både virksomheter og enkeltpersoner.

Videre reagerer Transparency International Norge på signalene om at det kreves en ”ganske sterk fordømmelse” av en handling for at den skal kunne karakteriseres som utilbørlig. Organisasjonen mener at terskelen for det utilbørlige må være lavere enn dette.

3.2.4.3 Rettslig standard i henhold til departementets syn

Departementet delte Straffelovrådets og flertallet av høringsinstansene oppfatning om at grensen mot straffrie handlinger bør treffes ved hjelp av et utilbørlighetskriterium, se Ot. prp nr. 78 (2002-2003) side 34-35.

Videre uttaler departementet at det ikke er den enkelte dommers personlige oppfatning som skal være avgjørende for hvilke handlinger som er å anse som utilbørlige og dermed straffbare. Dommeren har ikke mulighet til fritt å dyrke sine egne meninger.

”Vurderingen skal bero på oppfatningen i samfunnet i lys av de reelle hensyn og grunnleggende verdier som ligger bak bestemmelsen.” Utilbørlighetsstandarden vil derfor ikke ligge fast, men utvikles på bakgrunn av det rådende moralsynet i samfunnet til enhver tid.”

Videre mener departementet at det må foreligge et klart klanderverdig forhold for at bestemmelsen skal komme til anvendelse.

På den annen side er det ikke gitt at en mer detaljert gjerningsbeskrivelse ville ha skapt noe større grad av klarhet og forutberegnelighet. Enkle og oversiktlige straffebud som henviser til den alminnelige dom over en handling, for eksempel gjennom et krav om utilbørlighet,

vil ofte kunne fremstå som mer forståelige for ikke-jurister og lekmenn enn en ”klar juridisk” bestemmelse vil.³²

3.2.5 Etikk og moral over landegrensene – ”Facilitation Payments”

Det kan være store forskjeller i forretningsmoral, forvaltningsskikk og sedvane fra land til land. Det kan oppstå vanskelige spørsmål hvor en bestikkelse gis eller mottas i utlandet. I vår kultur er dette ikke akseptabelt, derimot kan det anses akseptabelt i andre kulturer.

Det er ikke uvanlig at offentlige tjenestemenn i en del land nekter å utføre det arbeidet de er satt til, med mindre de mottar penger for det. Krav om slike ytelser kan i en del tilfeller ha en utpresningsliknende preg, og ytelsen omtales gjerne som ”facilitation payments”.

Slike ytelser kan være aktuelle og kan ha praktisk betydning for norsk forretningsliv i utlandet.

Av Ot. prp nr. 78 (2002-2003) side 56 følger det at betalinger av denne typen vil kunne rammes av strl. § 276 a, men bare dersom fordelene som tilbys eller gis den utenlandske tjenestemannen, er utilbørlig. Imidlertid kan en del slike betalinger ikke karakteriseres som utilbørlige. Den som ser seg tvunget til å betale en utenlandsk offentlig tjenestemann et mindre beløp for å få tilbake passet sitt, kan derfor ikke i utgangspunktet straffes etter straffebudet. For øvrig må det også i disse situasjonene utøves et skjønn. Sentrale momenter i vurderingen vil være ytelsens verdi, samt om den bryter med lov eller sedvane.

³² Andenæs (2004) s. 124

3.3 Er straffeloven § 276 a begrunnet i andre hensyn enn de Stortinget har lagt til grunn?

De juridiske begrepene om rett og galt henger selvsagt nært sammen med de moralske, men de kan langt fra sies å være identiske med dem. Juss er læren om rettsregler og juridisk metode. Rettsregler appellerer ved å vise betydningen av en velordnet, forutsigbar og rettferdig samfunnsordning bestemt av politiske ytringer. Å anvende juridisk metode tilsvarer å benytte gjeldende rett for å komme frem til en løsning ved et rettsspørsmål. Med andre ord: Den juridisk metode er den eneste måten å løse et juridisk problem på.

Etikk er omfattet av den del av filosofien som beskriver normer og prinsipper for riktig moralsk handling. Videre henvender moralen seg til det enkelte mennesket på et annet grunnlag enn det juridiske. Etikken har flere alternative metoder og grunnlag å løse et problem på. Moralene appellerer til borgerne ved å kaste lys over betydningen av et personlig meningsinnhold, en følelse av identitet og integritet, og ikke minst betydningen av relasjoner. I den grad en etisk teori er forankret i praksis kan den ses på som moral.

Dersom man sier at noe er uetisk eller umoralsk mener man som regel at det er i strid med god skikk, sosiale normer eller etiske teorier. Som regel er det langt på vei samsvar mellom juridiske og moralske oppfatninger i et samfunn. Imidlertid kan det også forekomme at juss og etikk går hver sin vei.³³

Gjeldende rett i en moderne rettsstat er langt på vei i overensstemmelse med de politiske og liberale moralske idealer om menneskeverd og menneskerettigheter. Stortinget vedtar i utgangspunktet lover som bygger på de samme etiske grunnverdier som folk flest har. Imidlertid er ikke konflikten mellom de ulike etiske teoriene behandlet. I de etiske teoriene er forholdet mellom mennesker nærmere belyst og diskutert.

³³ Wilhelmsen (2003) s. 11

Stortinget har vedtatt en straffebestemmelse mot korrupsjon. Av bestemmelsen følger det at korrupsjon er belagt med straff. Hensikten med å vedta dette i lovs form er at korrupsjon skal fremstå som galt for borgerne. Et spørsmål som kan reises er om korrupsjon fremstår som galt eller moralsk forkastelig på andre grunnlag enn loven.

Eventuelle oppfatninger kan blant annet begrunnes i etiske teorier. Finnes det en oppfatning blant borgerne om ulike etiske teorier som kan ha betydning ved tolkning av en lovbestemmelse? Jeg begrenser meg til å stille spørsmål om etikken kan anses som et selvstendig grunnlag ved siden av juridisk metode ved tolkning - hvilken plass har etikk ved avgjørelsen av et konkret rettsspørsmål? Som påpekt ovenfor, er det kun rettskilder som kan og skal tas i betraktning ved løsningen av et rettsspørsmål. Etersom en kan, etter tradisjonell norsk metodelære, legge vekt på "reelle hensyn" som en selvstendig rettskilde – vil etikken indirekte spille inn når en skal komme frem til et resultat som føles riktig og rimelig i det enkelte tilfelle. Hva som er riktig, rimelig og som vil fremstå som en god løsning, vil som regel gå hånd i hånd med grunnleggende etiske prinsipper. Høyesterett har i mange dommer lagt avgjørende vekt på reelle hensyn som begrunnelse for sitt resultat.

Et spørsmål som kan stilles er om korrupsjon lettere hadde blitt motvirket gjennom etiske regler som appellerer til allmennheten? Denne problemstillingen kan knyttes til allmennprevensjon.

Den avskrekkende virkning ved et straffebud inntreder så snart et straffebud blir kjent og opphører når det oppheves. Imidlertid er det ved den moraldannende funksjon tale om virkninger på lengre sikt.³⁴

I en pliktetikkk er fokus direkte på det rette, nemlig det å respektere iboende verdier. I konsekvensetikken er fokus indirekte på det rette, gjennom en bestemmelse av hva vi streber etter som mål. I en dydsetikk er fokus direkte på det gode, det gode i ulike

³⁴ Andenæs (2004), s. 85

handlinger.³⁵ I kontraktetikken er fokus direkte på individets interesser og muligheter til egenutfoldelse. Mennesker inngår derfor en slags ”samfunnskontrakt” i og med at de aksepterer å leve etter bestemte regler for å unngå krig og konflikt.

De ulike teoriene jeg presenterer er ikke utelukkende konkurrerende synspunkter, de utfyller hverandre på en rekke punkter.³⁶

Nyeng peker videre på at det å handle og orientere seg etter regler aldri kan bli kjernen i det å opptre etisk høyverdig, ”det kan aldri bli sentrum i en etisk livsførsel”.

”Dette er ikke å si at etiske regelverk ikke kan spille en viktig rolle, men de kan aldri fullt ut erstatte den moralske følsomheten og dømmekraften som ethvert menneske har et ansvar for å utvikle”³⁷

3.3.1 Pliktetikk

For det første kan borgernes oppfatning av korrupsjon som juridisk og moralsk galt forankres til pliktetikk.

Pliktetikk prioriterer plikter og regler, ikke lykke som motiv for handlingen. Pliktetikk tar utgangspunkt i at det er visse handlinger det er nødvendig å utføre for deres egen skyld. Dette gjelder uavhengig av både lykken og andre goder en handling kan bidra til å realisere. Pliktetikerer Kant vil si at hvis vi blir lykkelige av å utføre handlingene, er det bare fint.³⁸ Imidlertid er dette ikke avgjørende. Handlingen vil altså anses moralsk riktig nesten fordi man ikke blir lykkelig av å utføre den. Det er nærliggende å si at handlinger som ikke gir lykke er den beste handling.

³⁵ Nyeng (2002) s. 56

³⁶ Nyeng (2002) s. 66

³⁷ Nyeng (2002) s. 66

³⁸ Wyller (2005) s. 70

For et en handling skal være i overensstemmelse med pliktetikken må den være i overensstemmelse med en regel. Dette er den formelle siden av pliktetikken. Nyeng³⁹ peker på at anerkjennelsen av plikten ”springer ut av menneskets evne til rasjonell viljesdannelse, til å opptre selvlovgivende, til å la sin vilje bestemmes av seg selv, uavhengig av egne behov og ytre krav.” Det sentrale er om handlinger er i tråd med forutbestemte universelle normer og regler.

Det innholdsmessige krav Kant stiller opp er at en handling er riktig hvis den tilfredsstiller kravet i det kategoriske imperativ. Han formulerer det kategoriske imperativ som å ”handle ut fra den norm (det imperativ) som du samtidig kan ville at skal gjøres til allmenn lov”.⁴⁰

Det kategoriske imperativ forstås som et påbud om hvordan det er nødvendig å handle av respekt for moralloven. Poenget med påbudet er at vi har visse plikter som overhodet ikke er betinget av våre faktiske ønsker og behov, som for eksempel lykke. Det er pliktene som definerer hva slags mål eller verdier vi bør ha.

Nyeng sier det slik: ”Det avgjørende er at vi opptrer rasjonelt i betydningen at vi alltid tester hvorvidt den handling vi er i ferd med å utføre, uten selvmotsigelse kan gjøres til en normal handlemåte blant alle mennesker.”⁴¹

Det kategoriske imperativ er altså metoden for å begrunne valg av riktig handlingsregel, og videre om regelen regnes som moralsk gyldig. De handlingsregler som tilfredsstillt det kategoriske imperativ er moralske nettopp fordi de kommer på tvers av lykke. Disse handlingsreglene som skal gjelde i praksis kalles hypotetiske imperativer da de ikke er knyttet opp til betingelser og bestemte omstendigheter.

³⁹ Nyeng (2002) s. 67

⁴⁰ Denne definisjonen er den mest kjente. Jeg går imidlertid ikke inn på de andre definisjonene. Dette begrunnes i at jeg finner denne definisjonen tilstrekkelig for den videre drøftelsen.

⁴¹ Nyeng (2002) s. 67

I en pliktetikk er altså fokus direkte på den riktige handling og riktige regel når den respekterer de iboende verdier i det kategoriske imperativ.

Handlingsreglene kan også formuleres som påbud og forbud: Gjør slik og slik, ikke gjør slik og slik – ikke for å realisere de og de tilsiktede målene, men for i det hele tatt å opptre som en rasjonelt handlende person.

Korrupsjon er som nevnt innledningsvis ansett både juridisk og moralsk galt. Man kan spørre om disse oppfatningene kan forankres i pliktetikken.

Ved å anvende den formelle siden av pliktetikken, kan korrupsjon anses som galt fordi det *finnes* en formell regel i straffeloven som tillegger korrupsjonshandlingen straff. Poenget er at det *finnes* en regel som regulerer området. Det er ansett som en plikt å rette seg etter loven. Dette er en handling som ikke er betinget av ønsker, men en handling som er i overensstemmelse med absolutte plikter. Individet anerkjenner samfunnets lover som sine egne.

Kant sier at det langt på vei er pliktetikkenes regler, som utledes av det kategoriske imperativ, som er statuert i statens lover. Dette kan forstås som at det kategoriske imperativ er den siste grunnen til at Stortinget har laget en regel om korrupsjon.

Ved å anvende den innholdsmessige siden av pliktetikken, kan korrupsjon anses som galt fordi handlingen ikke kan forsvares i lys av det kategoriske imperativ⁴². Individet undergraver respekten for lover og regler. Korrupsjonshandlingen kan likestilles med å gjøre et unntak for seg selv.

⁴² Se punkt 4.3.1 om universalisering av normer

En aktiv eller passiv bestikker handler i uoverensstemmelse med en regel og plikt han er pålagt å følge. En bestikker som faktisk handler etter egne behov og ønsker vil dermed handle i strid med en regel forankret i det kategoriske imperativ.

3.3.2 Konsekvensetikk

Det sentrale i konsekvensetikken er handlinger og konsekvenser. Det er konsekvensene som i første omgang bør vurderes med hensyn til moralsk verdi. Nyeng⁴³ peker på at bedømmelseskriteriet er den mengde gode og onde konsekvenser handlingen frembringer. Det sistnevnte medfører at vi i tillegg til den konsekvensialistiske grunnregelen må ha en konkret verdilære. Med dette menes et systematisk syn på hva som gjør at vi bedømmer visse konsekvenser gode og andre konsekvenser onde.

Den mest kjente utformingen av konsekvensetikken finner vi i klassisk utilitarisme eller nytteetikk slik den ble utformet av Jeremy Bentham og John S. Mill. Utilitarismen sentrale tese er at en god handling frembringer en stor mengde nyttige konsekvenser for samfunnet som helhet. Nyeng presiserer at dette som regel tolkes analytisk, det vil si at verdien av samfunnets nytte er lik verdien av summen av enkeltindividenes nytte.

Det finnes to retninger innenfor utilitarismen. Disse retningene er beskrevet som handlingsutilitarisme og regelutilitarisme. I handlingsutilitarisme er den gode handling den handling som individet finner best for seg selv til enhver tid. Det er resultatet som teller uansett hvilken fremgangsmåte som anvendes. I regelutilitarismen er den gode handling en handling som er regelbundet og konsekvent over tid slik at stabilitet oppnås. Stabilitet bidrar til et godt resultat for samfunnet som helhet.

Men andre ord foreligger det ulike grunnlag for å bestemme om en handling er god eller ikke, og også ulike forutsetninger for å mene om korrupsjonsreglen er hensiktsmessig.

⁴³ Nyeng (2002) s. 67

I lys av konsekvensetikken vil korrupsjon være akseptert. Handlingsutilitarismen vil kunne forsvare det enkelte mennesket.

I lys av konsekvensetikken kan korrupsjonsforbudet være begrunnet i de direkte konsekvensene av korrupsjonshandlingen. Dette har flere sider.

Det er dommeren som fastsetter straffesanksjonene for individet. Dommeren har da mulighet til å være nytteorientert for individet med hensyn til straffens omfang og størrelse. Konsekvensene av korrupsjon kan vurderes med hensyn til straffesanksjonen. Straffen er en vond konsekvens fordi den skader enkeltindividet. På den andre siden kan straffekonsekvensen også bli god på det individuelle plan. Dette kan forekomme hvor dommeren legger formildende omstendigheter til grunn slik at straffen ikke blir så lang og vond som forutsatt.

En ytterligere dimensjon er når dommeren trekker inn samfunnsnyttien. Resultatet er godt når straffen er samfunnsnyttig. Burde for eksempel en dommer dømme en aktiv eller passiv bestikker mildere dersom straffen bidrar til at samfunnsnyttien bli større?

Enda viktigere er det at konsekvensetikken også kan begrunne at en handling er forbudt. Alt i alt truer korrupsjon blant annet sosial rettferdighet, økonomisk utvikling, rettsstaten og demokratiet. Konsekvensene av handlingen vil føre til liten samfunnsnytte generelt. Konsekvensene av korrupsjon skader samfunnsnyttien. På grunn av omkostningene for samfunnet er korrupsjonshandlingen straffebelagt.

For samfunnet vil straff på enkeltindividet være et onde, men det veies opp mot samfunnet som helhet. Samfunnet oppnår goder i form av mindre korrupsjon når enkeltindividet blir straffet for slike handlinger. Stortinget bruker konsekvensen (straff) til aktiv styring av samfunnet. Konsekvensetikken bruker med andre ord mennesket som redskap, noe som kan oppfattes som brutalt mot individet. (Kant sier på sin side at man aldri skal bruke andre mennesker som redskap.)

3.3.3 Dydsetikk og integritet

Dydsetikk er også en form for konsekvensetikk. I et dydsetisk perspektiv er de verdiene som gjør individet lykkelig som skal forfølges.

I dydsetikken er man ikke først og fremst opptatt av å vurdere enkelthandlinger, verken ut fra universelle plikter eller nyttige konsekvenser.

Det som gir grunnlag for å bedømme om en handling er riktig eller ikke, er ”evnen til å utvikle genuint menneskelige karakteregenskaper som utgjør grunnlaget for et stødig handlingsmønster.”⁴⁴

Nyeng⁴⁵ peker på at i dydsetikken er man først og fremst knyttet til personbegrepet, mot å si noe om hva som kjennetegner en velutviklet menneskelig personlighet. Handlingens verdi er avledet av kvaliteten på dømmekraften hos det mennesket som utfører dem. Ofte ser man på hvilke sosiale egenskaper som er nødvendig for å etablere mennesket som en aktiv deltaker i ulike former for meningsfulle fellesskaksaktiviteter sammen med andre mennesker. For at et menneske skal utvikle sin personlighet må det utvikle nødvendige sosiale egenskaper.

Dydsetiske teorier dreier seg om det gode liv. Og det gode liv, lykken, er betinget av at man utvikler de rette egenskapene. De klassiske dyder fra antikkens og middelalderens tenkning, som for eksempel rettferdighet, mot, klokskap og måtehold anses nødvendige for å leve et sant og fullverdig menneskeliv.⁴⁶

⁴⁴ Nyeng (2002) s. 68

⁴⁵ Nyeng (2002) s. 68

⁴⁶ Nyeng (2002) s. 68

Dydsetikken blir vanligvis indirekte kriterier for gode og dårlige handlinger. Handling ut fra dyd er både et middel og et mål. Handlemåtene er både en vei til lykken og en del av lykken.

Aristoteles er den sentrale representanten for den klassiske dydsetikken. Han koblet statsordningen til sin morallære i etikken og la til grunn at den beste statsordningen var den som la forholdene til rette for at individet skulle blomstre. Poenget var å se mennesket som et meningssøkende fellesskapsvesen.

I lys av dydsetikken blir korrupsjon ansett galt ved at enkeltindividet foretar en handling som bryter med individets egen integritet og vilje til å være konsekvent. Individet kan krenke sin egen eller andres integritet.

Integritet er blant annet et uttrykk for hvor prinsippfast et menneske er. Det relevante er hvor konsekvent mennesket holder på sine egne meninger og overbevisninger. Videre beskriver uttrykket en persons gode egenskaper som redelighet, ærlighet og ubestikkelighet. En person som har integritet ”rydder opp i sitt eget rot” og tar også ansvar for sine egne handlinger. Han kan redegjøre for sine gjennomtenkte valg. Personen oppfører seg også godt mot sine medmennesker på en måte som gjør det mulig for dem å ivareta sine egne interesser. Integritet vil også si å ha moralsk mot til å si og handle i overensstemmelse med sin kunnskap om rett og galt. Det er en grunnleggende moralsk verdi å ha en moralsk bedømmelse.

Med grunnlag i dydsetiske teorier vil korrupsjon anses galt. Spørsmålet som dydsetiske teorier stiller er om en bestikker eller en som mottar en bestikkelse kan anses å leve opp til en velutviklet menneskelig personlighet. Har han utviklet de rette egenskapene når han foretar en handling som strider mot de klassiske dyder? Kan han bli lykkelig? Vil hans integritet være i behold?

En aktiv bestikker angriper integriteten til den passive bestikker. Han vil også redusere sin egen integritet og identitet ved å bryte loven. En aktiv eller passiv bestikker kan, med grunnlag i konsekvensetikken, sies å være en person som ikke har utviklet de rette dydsetiske egenskapene da han blant annet bidrar til forskjellsbehandling.

”Mennesker som over tid ikke evner å leve opp til de moralske verdier og standarder de mener man bør leve opp til, vil gjerne oppleve en reell integritetskrise. En integritetskrise er altså et produkt av viljesvakhet.”⁴⁷ Dette kan igjen føre til at enkeltindividet blir ulykkelig. I verste fall kan det gå på integriteten løs.

En borger må opptre i samsvar med lov for ikke å bli straffet fra myndighetenes side. ”Straff” fra medmennesker kan forekomme i tillegg til straff fra myndighetene hvis man opptre moralsk forkastelig. ”Straffen” kan for eksempel tilsvare liten eller ingen respekt. Lovreguleringen kan anses som et minimumskrav i forhold til dydsetikken når det gjelder ”god oppførsel”. Dydsetikken hever seg over loven, og stiller høyere integritetskrav til borgerne.

Et stort politisk og moralsk spørsmål er i hvilken grad statsordningen bør inneholde regler som innebærer standpunkter til det gode liv. Det kan diskuteres om borgerne lettere ville innrettet seg etter lovbestemmelsen i dette tilfellet. Problemet er imidlertid at det er svært ulike oppfatninger om det gode liv.

3.3.4 Kontraktsetikk

I lys av kontraktsetikken tar man som utgangspunkt at mennesket er opptatt av å fremme sine egne egeninteresser. Det legges til grunn som en sannhet om menneskets psykologiske utrustning, at et rasjonelt vesen kun innretter seg etter normer og regler så fremt det kan se at det vil lønne seg for dem på kort og på lang sikt. (Sammenheng med

⁴⁷ Nyeng s. 63

handlingsutilitarismen og regelutilitarismen.) Sentrale faktorer i kontraktsetikken er enkeltindividers interesser og muligheter til egenutfoldelse.

Ren handlingsutilitarisme er, ifølge Hobbes, beskrevet i et samfunn hvor mennesket fremmer egeninteressen i alles krig mot alle. Det vil være rasjonelt av et menneske å inngå en samfunnskontrakt med regler selv om de må akseptere begrensninger på egen handlemåte.

Nyeng⁴⁸ peker på at moralske verdier derfor kun er et verktøy for å avstemme ulike egeninteresser i forhold til hverandre. Verdierne er videre et sosialt instrument som skal sikre rimelig grad av fredelig sameksistens i et samfunn befolket av egosentriske handlende.

På denne bakgrunn er det oppstilt etiske teorier hvor man hevder at mennesker inngår en slags ”samfunnskontrakt” i og med at de aksepterer å leve etter bestemte felles normer og regler for å unngå krig og usunn konflikt. Samfunnskontrakten kan derfor sammenlignes med en formell vedtatt lov, men den går ikke lenger enn individet har behov for (minimumsstat).

I tilfeller der loven er nøytral, eller samfunnskontrakten er avgjørende for hva som er korrekt handlemåte, er betydningen av relasjoner viktig. Relasjoner er forholdet mellom interesseavveininger mellom borgerne. Samfunnskontrakten kan ses på som en gjensidighetsbasert avtale mellom borgerne, som de er forpliktet å innrette seg etter. Imidlertid er samfunnskontrakten ikke universell, men knyttet til et bestemt samfunn. Det kan være usikkert hvem som er omfattet av avtalen.

Den mest kjente klassiske kontraktetiker er Thomas Hobbes. Hobbes hevder at den opplyste egeninteressen vil sikre lovers, normers og samfunnskontraktens legitimitet og

⁴⁸ Nyeng (2002) s. 68

etterlevelse ettersom systematiske brudd på dem vil true hver enkelts mulighet til å leve et godt liv etter sine egne standarder.

Enkeltindividet vil bare innrette seg etter lovgivningen så fremt han kan se det vil lønne seg på lang sikt.

For å avgjøre om korrupsjonsregelen er en god regel i lys av kontraktsetiske teorier testes den mot samfunnskontrakten.

Spørsmålet blir om en gruppe mennesker, uten innblanding fra staten, vil inngå en avtale om sitt innbyrdes forhold som inneholder forbud mot korrupsjon. Analysen vil gjenspeile den gjensidige eller motstridende interessen blant borgerne. Et sentralt spørsmål som reises er om borgeren har behov for lovfesting av sin egen og andres integritet.

Det kan diskuteres om borgerne i det hele tatt finner det nødvendig å opprette en avtale om forbud mot korrupsjon. Dette avhenger av borgernes tillitt til hverandre. Stoler borgerne fullt og helt på hverandre, vil de mest sannsynlig anse det som unødvendig med en avtale som regulerer forholdet. Tillitten må i dette tilfellet være total, og borgerne må være sikre på at ingen "går bak hverandres rygg".

Imidlertid kan det kan ofte være vanskelig å ha full tillitt til sine medmennesker. Det kan lett forekomme et spill mellom mennesker der fristelsene blir for store. Det samme kan sies der muligheten for oppnåelse av egen vinning er høy. For å hindre konflikt og uorden i samfunnet, vil en samfunnskontrakt om forbud mot korrupsjon være en løsning.

Som nevnt er mennesket opptatt av å fremme sine egne interesser i alles krig mot alle. Å fremme sine egne interesser kan oppnås ved aktiv eller passiv korrupsjon.

Samfunnskontrakten vil derfor forsvare et forbud mot korrupsjon. Borgeren vil ha fordeler av en samfunnskontrakt som regulerer korrupsjonsforholdet.

4 Eksempel på etikk i lovgivningen: Varsling

4.1 Innledning

Varsling i samsvar med arbeidsmiljøloven, lov 17. juni 2005 nr. 62 (heretter aml.) § 2-4 kan betraktes som en moralsk eller etisk forpliktelse. Bestemmelsen er et typisk eksempel på en etisk norm som er lovfestet. I bunn og grunn handler varslerproblematikken om hvorvidt demokratiske rettigheter også skal virke innenfor arbeidsorganisasjoners grenser.

Som i korrupsjonsbestemmelsen er etiske begrunnelser ikke direkte fremhevet i varslingsbestemmelsen. Jeg vil også i dette kapitlet blant annet peke på hva som er uttalt om etikk i forarbeider. Jeg vil videre forsøke å knytte bestemmelsene opp mot ulike etiske teorier.

Bestemmelsen angir ikke hva som er kritikkverdig, den angir kun at arbeidstaker har en rett til å varsle om noe kritikkverdig. Ved varsling er det arbeidstakeren selv som må bedømme når noe er så kritikkverdig at det bør varsles om. Det er ikke lovgiver som bestemmer når et forhold bør anses kritikkverdig og galt. Selv om veiledning er å finne i forarbeidene, er ikke disse like lett tilgjengelige for den alminnelige arbeidstaker. Arbeidstaker er i utgangspunktet overlatt til sin egen vurderingsevne. Vurderingsevnen vil i hovedsak være påvirket av arv og miljø, og borgerne vil varsle om ulike forhold. Det er mulighet for at både ”filleting” og viktige opplysninger blir gjenstand for varsling. Et spørsmål som kan stilles er om det er et større behov for veiledning om varslingsretten.

4.2 Presentasjon av lovbestemmelsen og lovbestemmelsens hensyn

Arbeidsmiljøloven avløser arbeidsmiljøloven fra 1977. Loven trådte i kraft 1. januar 2006, med unntak av § 2-4 om vern av varslere. § 2-4 trådte i kraft 1. januar 2007.⁴⁹

Hensynet bak bestemmelsen er å lovfeste et vern til retten å varsle. Av aml. § 2-5 følger det et vern mot gjengjeldelser for arbeidstakere som på en lojal måte varsler om kritikkverdige forhold i virksomheten.

4.2.1 Bestemmelsens ordlyd

Det følger av aml. § 2-4 første ledd at ”arbeidstaker” har rett til å varsle om kritikkverdig forhold i virksomheten. Av aml. § 2-4 første og andre ledd følger det samlet at utgangspunktet og hovedregelen er at arbeidstakeren har full ytringsfrihet.

Arbeidsmiljøloven § 2-4 første ledd viser til aml. § 1-8 første ledd: Med ”arbeidstaker” menes enhver som utfører arbeid i en annens tjeneste.

Det følger videre av Ot. prp nr. 84 side 50 at bestemmelsen gjelder alle virksomheter i privat og offentlig sektor. Alle stillingskategorier er inkludert.

4.2.2 Presisering av å ”varsle”

Det følger av Ot. prp nr. 84 (2005-2006) at bestemmelsen omfatter intern varsling så vel som ekstern varsling.

Med intern varsling menes det hvor arbeidstaker melder i fra internt i virksomheten. Spørsmål kan stilles internt overfor kollegaer, tillitsvalgte eller representant for ledelsen.

⁴⁹Ifølge res. 1 desember 2006 nr. 1324

Dette inkluderer også kritiske ytringer som er en del av den alminnelige interne kommunikasjonen i virksomheten.

Ekstern varsling omfatter opplysninger, dokumenter og lignende som meldes til faglige forum, blogger, hjemmesider, tilsynsmyndigheter, pårørende, media og andre kommunikasjonskanaler med stor og åpen mottakerkrets.⁵⁰

Fremgangsmåten ved retten til å varsle er nærmere presisert som ”forsvarlig”, se aml. § 2-4 andre ledd.

Hva som er en forsvarlig fremgangsmåte vil avhenge av en konkret og skjønnsmessig helhetsvurdering. Det følger videre av Ot. prp nr 84 side 50 at vurderingstemaet i hovedsak er om arbeidstaker har forsvarlig grunnlag for kritikken og om arbeidstaker har tatt tilbørlig hensyn til arbeidsgivers og virksomhetens saklige interesser med hensyn til måten det varsles på.

Av Ot. prp nr. 84 side 50 fremkommer det at ”poenget med forsvarlighetskravet er å stille visse krav til måten varslingen skjer på, og ikke begrense retten til å si i fra”.

Forsvarlighetskravet er en videreføring av den ulovfestede lojalitetsplikten i forhold til varslingssituasjonen.

Den praktiske konsekvensen blir at hensynet til ytringsfriheten vil være bestemmende for lojalitetspliktens rekkevidde. Grensene for arbeidstakers lojalitetsplikt og ytringsfrihet er derfor i praksis de samme.

Av aml. § 3-6 følger det at arbeidsgiver plikter å utarbeide rutiner for intern varsling. Det kan trekkes en parallell til samfunnskontrakten i kontraktsetikken, se punkt 4.3.4.

⁵⁰ Ot. prp nr. 84 (2005-2006) side 51

4.2.2.1 Forsvarlig grunnlag for kritikken

Det kan sies at et poeng med forsvarlig grunnlag er at arbeidstakere ikke skal gå ut med grunnløse påstander. Kravet blir ansett som en sikkerhetsventil som skal verne mot unødvendige skader på arbeidsgivers interesser. Videre kan ikke arbeidsgiver påberope seg aml. § 2-4 andre ledd for å beskytte straffbar, lovstridig, uetisk eller skadelig virksomhet.

”Kravet til forsvarlig grunnlag relaterer seg for det første til riktigheten av faktiske opplysninger. For det andre omfatter det vurderinger og slutninger som arbeidstaker gir uttrykk for og som er utledet av de faktiske opplysningene, for eksempel hvorvidt forholdene er lovstridige.”⁵¹

De konkrete momentene i vurderingen vil blant annet være om arbeidstaker var i aktsom god tro om at det faktisk foreligger kritikkverdige forhold, hva slags opplysninger det er snakk om og ytringens skadepotensiale.

Hvor streng aktsomhetsnorm som kreves avhenger av arbeidstakerens stilling og faglige kompetanse, tidsaspektet og hva slags opplysninger det er snakk om. Det stilles uansett ikke strenge krav til arbeidstaker.

4.2.2.2 Hvem arbeidstaker varsler til

Kravet til forsvarlig fremgangsmåte vil variere etter hvem arbeidstaker varsler til. Det må som nevnt i pkt. 4.2.2 skilles mellom intern varsling og ekstern varsling.

Med intern forsvarlig varsling menes varsling i samsvar med virksomhetens rutiner for varsling der slike finnes. Arbeidsmiljøloven § 2-4 andre ledd, annet punktum presiserer at

⁵¹ jfr. Ot. prp nr. 84 side 51

arbeidstaker uansett har rett til å varsle i samsvar med varslingsplikt eller virksomhetens rutiner for varsling. Varslingen vil i slike tilfeller alltid være rettmessig.

Etter aml. § 3-6 plikter arbeidsgiver å utarbeide rutiner for intern varsling med videre. Med rutiner mener forarbeidene prosedyrer for varsling og håndtering av kritiske ytringer i virksomheten.

Det følger av sammenhengen at arbeidsgiver har plikt til å vurdere om det er behov for særlige tiltak som skal legge forholdene til rette for at de ansatte skal kunne si fra om kritikkverdige forhold i virksomheten, samt å iverksette tiltak hvis det er behov for det.⁵²

Det kan stilles spørsmål om arbeidsgiver ville hatt en moralsk plikt til å tilrettelegge hvis loven ikke hadde en bestemmelse om dette.

Intern varsling vil bare helt unntaksvis kunne falle utenfor varslingsretten i aml. § 2-4. Dette gjelder for eksempel hvis de kritikkverdige forholdene tas opp på en utilbørlig måte som unødvendig skader samarbeidsklimate.⁵³

Imidlertid skjerpes forsvarlighetskravet når det gjelder offentlig varsling.⁵⁴

”Kravet om forsvarlig fremgangsmåte innebærer i disse tilfellene at det særlig skal tas hensyn til om arbeidstaker har forsvarlig grunnlag for varslingen, og om det varsles om forhold som har allmenn interesse og om arbeidstaker har varslet internt først der dette fremstår som hensiktsmessig.”

⁵² jfr. Ot. prp nr. 84 (2005-2006) side 54

⁵³ jfr. Ot. prp nr. 84 (2005-2006) side 51

⁵⁴ jfr. Ot. prp nr. 84 (2005-2006) side 51

4.2.2.3 Allmenn interesse

Det skal ifølge Ot. prp. nr. 84 (2005-2006) side 52 legges vekt på om forholdene det varsles om har allmenn interesse. Ytringsfrihetsvernet er sterkere hvis de hensynene som ligger bak ytringsfriheten taler for at allmennheten får vite om forholdene. Dette gjelder spesielt kriminelle forhold, opplysninger av betydning for allmennhetens kontroll med offentlig forvaltning eller kvaliteten på varer og tjenester. Imidlertid skal ikke kravet om allmenn interesse vurderes strengt.

4.2.2.4 Ytringsfrihet mot lojalitetsplikt

Aml. § 2-4 må sees i sammenheng med Grunnloven § 100 om ytringsfrihet. Ansattes ytringsfrihet er beskyttet av den alminnelige bestemmelsen om ytringsfrihet i Grunnloven § 100. Bestemmelsen beskytter mot inngrep i ansattes ytringsfrihet fra offentlige myndigheter og fra private.⁵⁵ Det må antas at arbeidstakers ytringsfrihet er utvidet, se Ot. prp nr. 84 (2005-2006) side 13.⁵⁶

Inngrep i ytringsfriheten kan bare skje på de vilkår som fremgår av Gr. § 100. Begrensninger i ytringsfriheten krever et særlig grunnlag. Slike grunnlag kan være lovgivningen, avtaler om taushetsplikt eller de ulovfestede reglene om arbeidstakers lojalitetsplikt overfor arbeidsgiver.

Det følger videre av Ot. prp nr. 84 (2005-2006) side 15 at arbeidstaker ikke uberettiget skal avgi uttalelser som kan skade virksomhetens interesser eller aktiviteter. En arbeidstaker skal ikke på en urimelig måte omtale arbeidsgiver eller virksomheten på en negativ måte.

⁵⁵ jfr. Ot. prp nr. 84 (2005-2006) s. 13

⁵⁶ Det vises videre til blant annet NOU 1999:27 punkt 6.2.4.1 og St. meld. Nr. 26 (2003-2004) punkt 4.11.

Spørsmålet om en ytring er illojal avgjøres etter en skjønnsmessig helhetsvurdering. Det skal mye til før ytringsfrihetens grenser er overskredet. I den konkrete vurderingen må hensynene bak lojalitetsplikten veies mot hensynene bak ytringsfriheten. I varslingssakene vil vurderingstemaet i hovedsak være om arbeidstaker har tatt tilbørlig hensyn til arbeidsgivers legitime interesser med hensyn til måten det varsles på.⁵⁷

Av NOU 2004:5 punkt 18.2.4 (s. 446) følger det at offentliggjøringen bør være motivert av god vilje og ikke ren egennytte. ”Hvorvidt offentliggjøringen er motivert av god vilje eller egennytte har stor betydning for å avgjøre om en arbeidstaker har opptrådt illojalt.”

Jo større interesse ytringen har for allmennheten eller jo alvorligere forhold man ønsker å melde fra om, jo mer berettiget er arbeidstakeren til å uttale seg. Lojalitetsplikten kan ikke påberopes for å beskytte eller skjule ulovlige, skadelige eller uetiske handlinger.⁵⁸

4.2.3 Presisering av ”kritikkverdige forhold”

I det følgende vil jeg peke på hvilke momenter forarbeidene anser som sentrale med hensyn til uttrykket ”kritikkverdige forhold”. Jeg vil videre redegjøre for hvordan ikke-juridisk litteratur forklarer uttrykket.

I og med at litteraturen ikke er juridisk, men teori fra en statsviter og en sosiolog, blir spørsmålet hvor stor vekt kilden skal tillegges.

Som et utgangspunkt vil de alminnelige rettskilder veie tyngre enn ikke-juridisk litteratur ved konflikt. Imidlertid kan ikke-juridisk teori ha betydning ved tolkning av ord og uttrykk. Dette gjelder spesielt hvor det er lite juridisk litteratur eller avgjørelser på området. Dessuten vil den ikke-juridiske teorien kanskje ofte gjenspeile den allmenne oppfatningen i samfunnet. Den vil også være lettere tilgjengelig enn den juridiske litteraturen for folk flest.

⁵⁷ jfr. Ot. prp nr. 84 (2005-2006) s.15-16

⁵⁸ jfr. Ot. prp nr. 84 (2005-2006) s. 16

I dette tilfellet er det samsvar mellom den juridiske litteraturen og den ikke-juridiske litteraturen. Kriminelle forhold jfr. forarbeidene kan sammenlignes med ulovlige forhold jfr. litteraturen. Videre kan etiske regler og alminnelige etiske standarder jfr. forarbeidene sammenlignes med umoralske og illegitime forhold jfr. litteraturen.

4.2.3.1 Forarbeider om "kritikkverdige forhold"

Av NOU 2004:5 side 444 og 539 følger det at de kritikkverdige forholdene kan være relatert til for eksempel arbeidsmiljøet, ukultur, forurensning, korrupsjon, ulovligheter samt uetisk eller skadelig aktivitet. Med kritikkverdige forhold menes også forhold som er i strid med etiske normer i samfunnet.

Av Ot. prp nr. 84 (2005-2006) s. 50 følger det at begrepet "kritikkverdige forhold" for det første gjelder opplysninger om kriminelle forhold og mislighold av andre lovbestemte påbud eller forbud. Et eksempel her kan være korrupsjon.

For det andre omfattes brudd på virksomhetens etiske retningslinjer. Her bør rutinene imidlertid være "tydelig uttalte og nedfelt i skriftlige dokumenter som er gjort kjent for ansatte og ledelse."

For det tredje omfattes alminnelige etiske standarder som det er bred tilslutning til i samfunnet.

"Hva som er kritikkverdig bør fortolkes i lys av at forholdene normalt bør ha en viss allmenn interesse før arbeidstaker kan gå ut med dem. Forhold som arbeidstaker mener er kritikkverdig ut fra egen politiske eller etiske overbevisning omfattes dermed ikke av bestemmelsen."

4.2.3.2 Teori om "kritikkverdige forhold"

Jeg bruker Miceli & Nears definisjon på varsling som et utgangspunkt:

"The disclosure by organization members (former or current) of illegal, immoral or illegitimate practices under the control of their employers, to persons or organizations that may be able to effect action".⁵⁹

Som nevnt er den vanlige omtalen i en norsk kontekst at varsling omhandler å melde ifra om "kritikkverdige forhold". I henhold til Miceli og Nears definisjon utdypes kritikkverdige forhold til å gjelde "ulovlige, umoralske og illegitime forhold". Det er med andre ord handlinger og praksis av mer alvorlig karakter det varsles om, noe bruken av "ulovlig forhold" indikerer.

Et avgjørende punkt for å definere en handling som varsling, vil være *hva* som forstås med det forskerne omtaler som "ulovlige, umoralske og illegitime forhold". Spørsmålet blir hvordan man skal forstå og tolke uttrykkene.

4.2.3.2.1 Begrepet "ulovlig"⁶⁰

Når kriteriet "ulovlig" benyttes er vi jussens område. Det vil imidlertid til tider innenfor jusen være omtvistet hvor grensene skal trekkes i forhold til det ulovlige. Lover og regler er ofte skjønnsmessige, og jurister er både uenige om tolking og rettsgrunnlag.

4.2.3.2.2 Begrepene "umoralsk" og "illegitim"⁶¹

Når kriteriene "umoralsk" og "illegitim" benyttes, er vi derimot på moralens og etikkens område. Her er det imidlertid mangel på formelt vedtatte standarder. Standarder for hva

⁵⁹ Miceli & Near (2002) s. 456

⁶⁰ Skivenes (2006) s. 36

⁶¹ Skivenes (2006) s. 33-37

som er illegitimt og umoralsk er ikke blitt til på samme måte som lover. Imidlertid er det en rekke normer som er dypt forankret i vår kultur og den kristne etikk, og de kan også ha vært gjennom utformingsprosesser og vedtak.

Handlinger og praksis som fremstår som forkastelige i en sammenheng, kan i andre sammenhenger bare oppfattes å være sære eller til og med helt vanlige. Dette kan variere fra gruppe til gruppe, avhengig av hvilket miljø og hvilken kultur man tilhører. Spørsmålet blir da når noe kan defineres som kritikkverdig- eller umoralsk og illegitimt.

Ett vilkår må være at det ikke er den enkeltes oppfatning av hva som anses umoralsk eller illegitimt som er avgjørende. Vi ville i dette tilfellet fått en rekke forskjellige oppfatninger av hva som er riktig. Dette avhenger som sagt av miljø. I dagens samfunn eller på en arbeidsplass er det normalt ikke en felles oppslutning om én norm og én moral. Det er derfor de allmenne oppfatninger som må tillegges vekt.

Den hovedregelen det er mest naturlig å lene seg mot, er at normer og verdier som utgjør etikkens standarder er tatt for gitt og institusjonalisert. De utgjør en ingrediens i individers og grupperes forestillinger om etikk.

4.3 Er arbeidsmiljøloven § 4-2 begrunnet i andre hensyn enn de Stortinget har lagt til grunn?

I arbeidsforhold, kan særlige moralske dilemmaer oppstå der den enkelte arbeidstaker føler en forpliktelse til varsle om mulige uetiske eller umoralske forhold ved virksomheten. Arbeidstakeren kan i så fall risikere å havne i en vanskelig situasjon der valget vil stå mellom egen selvrespekt eller å varsle om det kritikkverdige forholdet. Ved å varsle, kan dette føre med seg negative konsekvenser for bedriften, slik som dårlig omtale i media, eventuelle søksmål mot bedriften og andre uheldige konsekvenser. I verste fall kan bedriften tape penger og ikke minst synke i verdi.

Stortinget har vedtatt en egen bestemmelse som har som sitt formål å ivareta den enkelte ansatte sin rett til å varsle om kritikkverdige forhold i virksomheten. I denne sammenheng kan det reises et spørsmål hvorvidt det finnes andre grunnlag enn arbeidsmiljøloven som tilsier at varslig er riktig.

Eventuelle oppfatninger kan blant annet begrunnes i etiske teorier. Finnes det en oppfatning blant borgerne om ulike etiske teorier som kan ha betydning ved tolkning av en lovbestemmelse? Jeg begrenser meg til å stille spørsmål ved om etikken kan et selvstendig grunnlag ved siden av juridisk metode ved tolkning – hvilken plass har etikk ved avgjørelsen av et konkret rettsspørsmål?

”Bevaring av ens selvrespekt innebærer at man evner å ta tak i etiske problemer som peker ut over bedriften, problemer som i ytterste instans dermed kan true deler av bedriftens virksomhet”⁶²

⁶² Nyeng (2002) s. 208

4.3.1 Pliktetikk

I lys av den formelle siden av pliktetikk anses varsling som riktig fordi det *finnes* en regel i straffeloven som gjør varsling rettmessig.

Ser vi på varslingsretten som et etisk prinsipp kan retten likestilles med en absolutt gyldig moralsk norm. Vi kan ikke bryte normen uansett hvilke gode konsekvenser som ville komme ut av å gjøre det. Nyeng⁶³ peker på at normen blir et allment handlingsprinsipp for alle. Nyeng kaller det et krav om universalisering av moralske normer. Universalisering av normer hører til en pliktetisk tenkemåte.

Med hensyn til den innholdsmessige siden må varslingen testes mot det kategoriske imperativ. Handlingen anses riktig hvis den tilfredsstillter kravet i det kategoriske imperativ. Spørsmålet som kan stilles er om en varsler handler ut fra den norm som han samtidig vil at skal gjøres til allmenn lov. Varsling anses som en riktig handling fordi handlingen kan forsvares i lys av det kategoriske imperativ.

4.3.2 Konsekvensetikk

Ser vi på varsling i lys av konsekvensetikken blir handlingen ansett som god dersom den skaper nyttige konsekvenser for borgeren selv eller samfunnet som helhet.

I lys av handlingsutilitarismen kan det sies at det å bruke varslingsretten er godt dersom individet som varsler finner det best for seg selv til enhver tid. Som et utgangspunkt vil en varsler finne det best for seg selv å varsle. Det kan tenkes at det er få som varsler om forhold som kan redusere ens egen stilling.

Med grunnlag i regelutilitarismen er varslingshandlingen god dersom den er regelbundet og konsekvent over tid slik at stabilitet oppnås. Dette vil føre til et godt resultat for samfunnet. En varsler ønsker som et utgangspunkt at hennes varsling skal resultere i de best mulige

⁶³ Nyeng (2002) s. 61

konsekvensene for samfunnet. Varsling kan legitimeres konsekvensetisk ved at man kalkulerer at det totalt sett beste utfallet vil gjøre at man går offentlig ut med informasjonen. Det å offentliggjøre kritikkverdig informasjon vil bidra til at en skade begrenses betydelig eller i beste fall ikke inntreer.

La oss si at vi står overfor en situasjon der en gruppe ønsker å tale mot retten til å varsle. Vi forutsetter også at denne gruppen vil få en del støtte for sine meninger. Spørsmålet som kan stilles er hva vi bør gjøre i forsvar for varslingsretten.

Nyeng⁶⁴ peker på at hvis vi ser på varslingsretten som et mål for samfunnsutviklingen, kan vi hindre gruppen i å tale mot dette målet. ”For hvis gruppen lykkes i sine bestrebelsler, vil jo målrealiseringen bli mindre sannsynlig, og vi vil ha en rasjonell grunn til å hindre dem.” Denne argumentasjonen er konsekvensetisk begrunnet; vi ønsker at våre handlinger skal skape de best mulige konsekvensene. De best mulige konsekvensene vil i dette tilfelle være et samfunn hvor flest mulig kan ytre seg med grunnlag i varslingsretten.

4.3.3 Dyddsetikk og integritet

Varsling kan legitimeres i dyddsetikk ved spørsmålene om hvilket menneske jeg ønsker å være og hvordan jeg bevarer min sjel gjennom disse handlingene.⁶⁵

Nyeng⁶⁶ peker på at personlig integritet er en dyd som er en balansegang mellom det å opptre i et fellesskap og opptre uavhengig. Det er en ”balansegang mellom å finne seg fullt ut til rette i fellesskapet og å kunne korrigere fellesskapets kurs fra et ytre, upartisk moralsk ståsted.” Å korrigere fellesskapets kurs fra et moralsk ståsted er nettopp det å varsle om kritikkverdige forhold.

⁶⁴ Nyeng (2002) s. 61-62

⁶⁵ Nyeng (2002) s. 331

⁶⁶ Nyeng (2002) s. 209

Integritet står videre i sammenheng med det å kunne føle seg hel. Nyeng presiserer imidlertid at denne følelsen av helhet ikke må forveksles med følelsen av sosial komfort og tilfredshet. Gode medarbeidere er gode mennesker, men man er ikke et godt menneske alene i kraft av å være en god medarbeider, ved å ha profesjonell integritet. Moralske dyder, vurderinger og meninger må også være en del av ens personlighet.

Personlig integritet forutsetter derfor mot. Man kan ikke stå frem med det man står for uten å tørre å møte motgang for sine synspunkter. Personlig integritet og mot er med andre ord moralske dyder som henger særlig tett sammen. Det er bevist i undersøkelser⁶⁷ at varslere ofte møter motgang blant kollegaer og virksomhetens styre. Motgangen forekommer blant annet i form av baksnakking og i ytterste konsekvens avskjed.

4.3.4 Kontraktsetikk

For å avgjøre om varslingsregelen er en god regel i lys av kontraktsetiske teorier testes den mot samfunnskontrakten.

Spørsmålet blir som ovenfor i pkt. 3.3.4 om en gruppe mennesker, uten innblanding fra staten, vil inngå en avtale om sitt innbyrdes forhold som inneholder en rett til å varsle. Analysen vil gjenspeile den gjensidige eller motstridende interessen blant borgerne.

Som nevnt er mennesket opptatt av å fremme sine egne interesser i alles krig mot alle. Et menneske eller en bedrift kan fremme sine egne interesser ved å anvende kritikkverdige forhold i sine arbeidsmetoder. På lang sikt kan dette føre til uorden. En samfunnskontrakt som bestemmer at ansatte har en rett til å varsle om kritikkverdige forholdene kan derfor anses som en fordel for borgerne. Samfunnskontrakten vil forsvare en rett til å varsle om de kritikkverdige forhold.

⁶⁷ Skivenes (2006)

4.3.5 Nærhetsetikk

I nærhetsetikk er ”den moralske fordringen å finne egenskaper innvevd i konkrete møter mellom mennesker.” I lys av nærhetsetikk er

”Grunnlaget for moralsk respekt plassert i de egenskaper som bærer det sosiale liv. Dette er egenskaper som barmhjertighet, ærlighet, krav om ikke-voldelig atferd og tillitsfullhet. Det er fenomener (såkalte ”spontane livsytringer”) som eksisterer, ikke ved faktisk å bli etterlevd i, men ved å ligge som en underliggende fordring i, alle møter mellom mennesker. De ligger innvevd i den moralske appell som alltid viser seg i medmenneskets – Den Andres - ansikt. Uten å gå veien om et teoretisk forsvar for bestemte plikter eller prinsipper hevder man i nærhetsetikken at dette er eksempler på egenskaper som, i møter mellom mennesker, plasserer et konkret og ensidig ansvar på enkeltmennesker.”⁶⁸

Et spørsmål som kan stilles er hva en nærhetsetisk oppfatning er. Det kan sies at det er en bevissthet om det sosiale livets grunnforutsetninger, slik disse kommer til syne i møtet mellom to mennesker.

”En sentral tanke i nærhetsetikken er at de sterkeste moralske føringer i vårt handlingsliv springer ut av det konkrete møtet med Den andre. Det er i møtet med Den andre at vårt – mitt – ansvar for Den andre gjør seg gjeldende – ikke som et fritt valg jeg påtar eller ikke påtar meg, men snarere som en absolutt fordring som hviler på mine skuldre.”⁶⁹

Med grunnlag i nærhetsetikken kan varsling ses på som et moralsk ansvar. Nærhetsetikken ”starter med en slik erkjennelse av å stå i et moralsk ladet og ansvarsfullt møte med et annet menneske(...)”.⁷⁰

⁶⁸ Nyeng (2002) s. 69

⁶⁹ Vetlesen (1996) s. 7

⁷⁰ Nyeng (2002) s. 66

4.3.6 Diskursetikk

Respektens grunnlag er ”evnen til rasjonell argumentasjon og offentlig rettferdiggjøring av moralske standpunkter”.⁷¹ Det som er avgjørende for god moral, er at

*”Hver enkelt ikke står fast på sine egne oppfatninger om rett og galt, om gode og slette måter å leve på, men at hver enkelt viser vilje og evne til å diskutere seg frem til et riktig standpunkt i konfrontasjon med andres synspunkter. Man må delta i en debatt som har som formål å utvikle og korrigere ens ofte begrenset gjennomtenkte normative synspunkter. Man må sette noe på spill og være åpen for at andre også er i besittelse av viktige meninger som kan bidra til at ens meninger blir bedre/sannere.”*⁷²

Universelle etiske normer lar seg utlede av betingelsene for saklig samtale (diskurs).

I lys av diskursetiske teorier kan det sies at riktig handling er de tilfeller der ansatte fører en samtale om kritikkverdige forhold internt. Ansatte viser vilje og evne til rasjonell argumentasjon om de kritikkverdige forhold. Argumentasjonen kan resultere i moralske riktige standpunkter. Ansatte offentliggjør sine standpunkter direkte til sine kollegaer uten å gå veien om ledelse eller eksterne kanaler. Det må i disse tilfellene forutsettes at det er så robuste relasjoner mellom menneskene i bedriften at personer faktisk kan uttale seg uten å måtte bekymre seg for sin fremtidige stilling i bedriften eller for kvaliteten på sitt arbeidsmiljø. Samtidig er det også selvsagt umulig å leve med fri flyt av forskjellige verdistandpunkter i en organisasjon.

⁷¹ Nyeng (2002) s. 69

⁷² Nyeng (2002) s. 69

5 Regler for god advokatskikk punkt 2.1 om uavhengighet

5.1 Innledning

Det finnes flere forklaringer på juristenes påståtte uetiske oppførsel. En mulig forklaring kan være at mediene avdekker mer snusk nå enn tidligere. Det kan også stilles spørsmål ved om juristenes samvittighet og yrkesstolthet har bleknet. Kanskje har juristene gitt hverandre større spillerom for uetiske holdninger. Kanskje er det nye trekk ved juristenes samfunnsroller og deres skrevne og uskrevne spilleregler og holdninger som inngir mistillit.⁷³ Et spørsmål som reises er om oppførselen og arbeidsmetodene til den enkelte jurist er i strid med juristenes eksamensløfte om å fremme rett og hindre urett.

Jurister har spesielle samfunnsroller, myndighet og ekspertise i kraft av sitt yrke. Jurister har både som profesjon og enkeltvis makt som kan utøves både som angriper og velgjører.⁷⁴ Derfor er det spesielt viktig at jurister er bevisst sine valg i juridisk-etiske dilemmaer.

Kombinasjonen av makt og penger kan reise mange etiske konflikter for jurister. Etske grunnverdier som rettssikkerhet, uavhengighet, likebehandling og "fair-play" utfordres i forhold til fristelsen av å tjene enda mer penger.⁷⁵

⁷³ Føllesdal (2007) s. 6

⁷⁴ Wilhelmsen (2003) s. 13

⁷⁵ Wilhelmsen (2003) s. 13

De beslutninger om god advokatskikk og salærberegning som treffes av Advokatforeningens Disiplinærnemnd, er en meget sentral kilde for advokatetikken. Avgjørelsene har betydning for forståelsen av de gjeldene etiske reglene. Jeg vil i det følgende redegjøre for Regler for god advokatskikk punkt 2.1.1 og 2.1.2. Punktene er regler om advokatens uavhengighet. Videre vil jeg i lys av dette peke på en avgjørelse fra Disiplinærnemnda. Avgjørelsen er ment som et eksempel på hvordan advokatetikk blir avgjort i praksis.

5.2 Uavhengighet

Det er en forutsetning for at advokaten skal kunne utføre sine oppgaver at han er uavhengig og ikke er bundet av andre hensyn enn hensynet til sin klient. NOU 2002: 18 side 61 peker på at ”uavhengighet regnes for å være et fundamentalt prinsipp for advokatprofesjonen.”

Uavhengighetsprinsippet gjenspeiler de krav som stilles til advokatrollenes egenart. Kravet skal videre ivareta advokatens integritet.⁷⁶

Pkt. 2.1.1 første punktum angir hovedregelen om uavhengighet: Det fastsettes at advokaten må være uavhengig slik at hans råd og handlinger ikke påvirkes av uvedkommende hensyn.

Som en begrunnelse vises det til at uavhengighet er nødvendig for at advokaten skal kunne ”leve opp til forpliktelsene som en advokat påtar seg”. De grunnleggende forpliktelser som en advokat har, er beskrevet i Regler for god advokatskikk pkt. 1.2. I pkt. 1.2 første ledd er det fastsatt at advokatens oppgave er ”å fremme rett og hindre urett”. Faren for at advokater ikke opptrer i samsvar med dette kravet og i strid med rettsregler og yrkesetiske regler, vil være større hvis det ikke stilles krav om uavhengighet. I andre ledd er det videre fastsatt at advokaten innenfor lovens ramme plikter ”etter beste evne å ivareta sine klienters interesser”. Advokaten skal være både rådmann og talsmann for sin klient. Advokaten må være ubundet av uvedkommende hensyn hvis advokaten skal kunne fremme rett og hindre urett og samtidig ivareta klientens interesser.⁷⁷

”Uvedkommende hensyn” kan være hensynet til motparten, til andre personer eller til egne interesser.

⁷⁶ jfr. NOU 2002: 18 s. 62

⁷⁷ Haraldsen (2005) s. 10-11, 32-33

I pkt. 2.1.1 andre punktum er det understreket at advokaten ikke må la seg ”påvirke av egne personlige interesser eller press utenfra”. Haraldsen presiserer at ”hensynet til egne interesser kan være av økonomisk eller av annen personlig art”.⁷⁸

Punkt 2.1.1 tredje punktum understreker at ”advokaten må unngå at hans uavhengighet svekkes og han må ikke gå på akkord med sin profesjonelle standard for å tekkes sin klient, retten eller tredjemann”.

Kravet til advokatens uavhengighet er begrunnet i flere hensyn. Først og fremst er det begrunnet i hensynet til klienten. Uavhengighet er viktig for at advokaten skal kunne opptre som en objektiv og nøktern rådgiver, samt for klientens tillitt til advokaten.⁷⁹

For det andre er uavhengighet viktig av hensynet til advokaten selv og utførelsen av advokatens arbeid. Advokaten må kunne opptre med den nødvendige autoritet og ikke føle seg bundet til å følge klientens ønsker. Videre er det viktig at advokaten er uavhengig i forhold til den rollen han skal fylle i et rettssamfunn. Dette gjelder blant annet i samspillet med domstolene hvor det er viktig at domstolene har tillit til advokaten og det arbeid hun utfører. Uavhengighet er også viktig for den tillit publikum har til rettspleien generelt.⁸⁰

Kravet til advokatenes uavhengighet gjelder i flere ulike situasjoner og sammenhenger. Haraldsen⁸¹ peker på at kravet grovt sett gjelder i følgende fire relasjoner: Uavhengighet i forhold til motparten, uavhengighet i forhold til klienten, uavhengighet i forhold til andre og uavhengighet i forhold til oppdraget.

Den følgende fremstillingen dreier seg om uavhengighet i forhold til oppdraget.

⁷⁸ Haraldsen (2005) s. 33

⁷⁹ Haraldsen (2005) s. 33

⁸⁰ Haraldsen (2005) s. 33-34

⁸¹ Haraldsen (2005) s. 34

5.2.1 Uavhengighet i forhold til oppdraget

Personlige interesser knyttet til gjennomføringen av oppdraget eller utfallet av dette, kan blant annet være av økonomisk karakter Dette er nærmere presisert i Regler for god advokatskikk pkt. 2.1.2:⁸²

”En advokat må ikke påta seg oppdrag hvor hans personlige økonomiske interesser kan komme i konflikt med klientens interesser eller ha innflytelse på hans frie og uavhengige stilling som advokat”

Hvor advokatens personlige økonomiske interesse er sammenfallende med klientens interesser, kan advokaten ikke påta seg oppdraget hvis hans interesse kan påvirke hans uavhengige stilling som advokat. ”En slik økonomisk særinteresse kan medføre at advokatens evne til å opptre som en objektiv rådgiver for klienten blir svekket”⁸³

Pkt. 2.1.2 kan ses i sammenheng med Regler for god advokatskikk pkt. 2.2 om tillitsforhold: ”I sin virksomhet er advokaten avhengig av tillitt som bare kan oppnås når advokatens hederlighet og integritet er hevet over tvil”.

Opptreden som anses som etisk klanderverdig, vil kunne føre til at advokatens hederlighet trekkes i tvil. Haraldsen peker på at ”advokatens integritet beskyttes bl. a. av reglene om advokatens uavhengighet (...). Sørger ikke advokaten for å ivareta sin frie og uavhengige stilling, vil det lett kunne bli reist spørsmål om hans hederlighet eller integritet.”

En avgjørelse fra Disiplinærnemnden i B bind 1 (Disiplinærnemnden 1999) s. 318⁸⁴ kan klargjøre uavhengighetsforholdet.

⁸² Nær sammenheng med pkt. 2.1.2 har også reglene om salærberegning i pkt. 3.3.2 og 3.3.3

⁸³ Haraldsen (2002) s. 43

⁸⁴ Lovdata: ADA-1999-D1, dato: 1999-06-01

I avgjørelsen ble det bestemt at advokaten hadde handlet i strid med Regler for god advokatskikk pkt. 2.1.1 og 2.1.2. Innklagede hadde påtatt seg et oppdrag hvor hans personlige økonomiske interesse kunne ha innflytelse på hans uavhengige stilling som advokat. Disiplinærnemnden kom til samme resultat som disiplinærutvalget (for Vestfold, Buskerud og Telemark kretser av Den Norske Advokatforening).

Sakens faktiske bakgrunn var at den innklagede advokat hadde bistått avdøde med opprettelse av ektepakt datert 21. august 1994. Ektepakten erstattet ektepakt inngått 16. mars 1977 mellom avdøde og hans ektefelle. Klager er datter av avdøde, mens den innklagede advokat er ektefellens særkullsbarn.

Det sentrale poeng i saken er, ifølge uttalelsen fra Disiplinærnemnden, at ektepakten som innklagede bistod med endret tidligere ektepakt som avdøde selv hadde utarbeidet. Endringen refererte seg til forhold i favør av innklagedes mor, og endringen ville derfor frem i tid også kunne gi økonomiske fordeler for innklagede personlig.

Etter Disiplinærnemndas syn burde innklagede av denne grunn

”Avstått fra å medvirke ved opprettelsen av ektepakten. Det er et viktig prinsipp at advokaten i enhver oppdragssituasjon er uavhengig, slik at advokatens råd og handlinger ikke påvirkes av uvedkommende hensyn. Det er herunder særlig viktig å påse at advokaten ikke kan mistenkes for å ha latt seg påvirke av egne personlige interesser.”

Litteraturliste

Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*. 5. utg. Oslo, 2004

Aschehoug, Marit. *Etiske regler for dommere*. I: Advokatbladet nr. 5/2007

Bernhardt, Peter Lauritz *God advokatskikk og etiske rammer for utøvelse av advokatyret*. I: Å være advokat. Sigurd Knudtzon og Wilhelm Omsted. Oslo, 2006, s. 245-275

Christiansen, Erling *Fra responsumutvalgenes praksis*. Den norske advokatforenings småskrift nr. 31, 1971

Domstoladministrasjonen *Ærend i domstolene / Klage på dommere / Etiske retningslinjer* 2007. http://www.domstol.no/DAtemplates/Article____3059.aspx

Føllesdal, Andreas *Å fremme rett og hindre urett. Juristetikkens begrunnelse og grenser*. Oslo, 2007

Hall, Nadia *Aktuelle etiske problemstillinger sett fra forsvarsadvokatens ståsted*. I: Juss og etikk. Oslo, 2005, s. 152

Halvorsen, Harald v/ Advokatforeningen *Advokatvirksomhet – betingelser og krav*. Oslo, 1997 (ajourført av Morten F. Arnesen i 1997)

Haraldsen, Haakon v/ Advokatforeningen *Regler for god advokatskikk med kommentarer*. 2005

Jakhelln, Henning *Ny arbeidsmiljølov*. I: Lov og rett 2005

Knoph, Ragnar *Rettslige standarder*. Oslo, 1938

Knudtzon, Sigurd og Wilhelm Omsted *Å være advokat*. Oslo, 2006

Mathisen, Thomas *Retten i samfunnet. En innføring i retts sosiologi*. Oslo, 2005. 5. utgave

Miceli, M. P. og Near J. P. *What makes whistle-blowers effective? Three field studies I: Human Relations*. Vol 55 (4): 455-479, London, 2002

Nyeng, Frode *Etikk og økonomi*. Oslo, 2002

Ringdal, Frode *Etiske regler - Salærpolicy*. Oslo, 1994. Den norske advokatforening, småskrift, nr. 60

Ristvedt, Per M. *Advokaten som forhandler i sivile tvister og kommersielle rettsforhold*. Oslo, 2003

Skivenes, Marit og Sissel C. Trygstad *Varlsere. Om arbeidstakere som sier ifra!* Oslo, 2006

Syse, Henrik *Den sokratiske jurist*. I: Juss og etikk. Oslo, 2005, s. 11-14

Vetlesen, *Nærhetsetikk*. Oslo, 1996

Wilhelmsen, Jan-Fredrik og Geir Woxholth *Juristetikk*. Oslo, 2003

Wyller, Truls *Etikkens historie*. Oslo, 2005

Lov- og forarbeidsregister

Arbeidsmiljøloven, lov 17. juni 2005 nr. 62

Domstolloven, lov 13. august 1915 nr. 5

Grunnloven, lov 17. mai 1814

Straffeloven, lov 22. mai 1902 nr. 10

Rt 2000 s. 1948

Rt 2001 s. 465

Rt 2001 s. 542

Avgjørelse fra Disiplinærnemnden i Bind 1 (Disiplinærnemnden 1999)

NOU 1999:19 Domstolene i samfunnet

NOU 2002:18 Rett til rett

NOU 2002:22 En alminnelig straffebestemmelse mot korrupsjon

NOU 2004:5 Arbeidslivslovutvalget

Ot. prp nr. 44 (2002-2001) (endringslov) Domstolloven m.m (den sentrale domstoladministrasjonen og dommerens arbeidsrettslige stilling)

Ot. prp nr. 78 (2002-2003) Om lov om endringer i straffeloven mv. (straffebud mot korrupsjon)

Ot. prp nr. 84 (2005-2006) Om lov om endringer i arbeidsmiljøloven (varsling)

